

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MUZIKOLOGIE

Obor: Uměnovědná studia

Architektura a výzdoba kostela sv. Vavřince v Sobotíně
Dějiny výstavby kostela sv. Vavřince v Sobotíně a jeho podoba v první polovině 17. století

Bakalářská práce

Terezie Dvořáková

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Petr Čehovský, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

vlastnoruční podpis

Obsah

1. Úvod.....	4
2. Současný stav bádání	5
3. Historická situace v Sobotíně koncem 16. a v první polovině 17. století.....	7
3.1. Losinské panství svobodných pánů a hrabat ze Žerotína	8
3.2. Jan ze Žerotína	10
3.3. Spor sobotínských poddaných s Janem ze Žerotína	16
3.4. Losinské a vízmberské panství za synů Jana ze Žerotína.....	19
4. Kostel sv. Vavřince v Sobotíně.....	23
4.1. Historický vývoj	23
4.2. Architektura	28
4.2.1. Interiér.....	30
4.3. Dobový mobiliář.....	32
4.3.1. Cínová křtitelnice.....	33
4.3.2. Trpící Kristus ze Sobotína.....	35
4.4. Kostel sv. Vavřince v Sobotíně v kontextu soudobé sakrální architektury podhůří Jeseníků	36
5. Závěr	42
6. Resumé.....	43
7. Summary.....	44
8. Zusammenfassung	45
9. Seznam použité literatury a pramenů.....	46
10. Seznam obrazové dokumentace.....	50
11. Anotace	73

1. Úvod

Hlavním tématem předkládané bakalářské práce je analýza počáteční fáze výstavby kostela sv. Vavřince v Sobotíně, architektura a výzdoba této stavby do třicátých let 17. století, tedy v období, kdy zde působili luterští pastory. Vedle kostela samotného se věnuji i jeho dobovému mobiliáři. Práce je rozdělena do dvou velkých kapitol. První se zabývá historickou situací v Sobotíně koncem 16. a v první polovině 17. století, kdy byla obec součástí losinského panství pánů ze Žerotína. Pozornost je zde věnována především Janu staršímu ze Žerotína a na Losinách, který je stavebníkem sobotínského kostela. Druhá část práce je zaměřena přímo na kostel sv. Vavřince v Sobotíně s ohledem na okolnosti jeho založení a průběh výstavby. Sobotínský kostel je také zkoumán v kontextu soudobé sakrální architektury v podhůří Jeseníků, oblasti, kde bylo v poměrně krátkém období na přelomu 16. a 17. století vystavěno několik stylově shodných kostelů.

Dané téma jsem si zvolila zejména proto, že o počáteční fázi výstavby kostela sv. Vavřince v Sobotíně se literatura často jen stručně zmiňuje, stejně tak chybí podrobnější popis architektury stavby a informace v řadě publikací jsou pouze základní nebo zlomkovité. Jako hlavní úkol jsem si proto stanovila prostudování literatury a pramenů, kde se objevují zmínky o založení sobotínského kostela, utřídění těchto faktů a jejich doplnění a rozšíření o poznatky získané především studiem archivních pramenů, restaurátorských zpráv a posudků, ale také analýzou samotné stavby a dochovaných předmětů původního vybavení. Při volbě tématu bakalářské práce mě ovlivnilo i to, že ze Sobotína pocházím a mám ke kostelu sv. Vavřince blízký vztah, což pro mě bylo značnou motivací při mé badatelské činnosti.

Cílem práce je uvést čtenáře do vztahu mezi sobotínskými obyvateli a jejich pánem Janem starším ze Žerotína a poukázat tak na okolnosti založení nového kostela v Sobotíně. Také naznačit průběh stavebních prací a vytvořit ucelený popis architektury s důrazem na jeho původní renesanční podobu a přispět tak k doposud nepříliš zpracované historii sobotínského kostela sv. Vavřince.

2. Současný stav bádání

K tématu založení kostela sv. Vavřince se v literatuře objevují pouze stručné zmínky s naznačením dalšího stavebního vývoje, popis architektury památky ale často zcela chybí. Existenci kostela počátkem 17. století dokládá například Gregor Wolny, Jan Březina, Miroslav Mikuláščík a Ladislav Hosák,¹ v návaznosti na stavební činnost Jana ze Žerotína na Losinách se o výstavbě zmiňuje Miloš Trapl nebo Drahomír Polách.² Zmínka o založení kostela sv. Vavřince se objevuje v článku Antona Strnada z roku 1929, ve stejném roce publikoval stručný popis památky Karl Brachtel.³

Při absenci badatelských prací zaměřených na výstavbu kostela sv. Vavřince bylo pro mou práci výchozí několik studií, jež se sice nevěnují primárně stavebnímu vývoji a architektuře sobotínského kostela, ale přináší řadu cenných poznatků. Jedná se především o studii Miroslavy Novákové z roku 1975,⁴ která se zabývá dvěma architektonicky shodnými renesančními kostely ve Velkých Losinách a Branné, upozorňuje ale i na kostel v Sobotíně, kde se schéma losinské a brannské stavby ve zjednodušené formě opakuje a předkládá stručný popis architektury kostela sv. Vavřince. S odkazem na tuto práci novými poznatky přispívají Hana Dvorská a Dalibor Prix ve studii z roku 2002,⁵ zaměřené na renesanční podobu kostela Nanebevzetí Panny Marie v Andělské Hoře, kteří ke skupině

¹ Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiocese, I/IV*, Brünn 1862, s. 175. - Jan Březina, *Vlastivěda moravská. Okres Šumperský, Staroměstský a Vizněmburský*, Brno 1932. - Miroslav Mikuláščík, *Sobotín – 650 let, 1350-2000*, Sobotín 2000. - Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004.

² Miloš Trapl, Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století, in: Jindřich Schulz (red.), *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67-76. - Drahomír Polách, *Bludov, místo posledního odpočinku Karla staršího z Žerotína: (Karel a jeho losinko-vizněmberští (bludovští) příbuzní)*, Bludov 1993.

³ Anton Strnad, Das Mertatal. Geschichte des Eisenwerkes Zöptau usw., in: *Heimatkunde des politischen Bezirkes M.-Schönberg. 2. Teil. 3. Heft*, M.-Schönberg 1929. - Karl Brachtel, Die Pfarrkirche zu Zöptau, *Unsere Heimat. Familienchronik und Kirchenbote. Blätter zur Pflege der Seelsorge und Heimatliebe*, 1929, č. 8, s. 93-95.

⁴ Miroslava Nováková, Shodné renesanční stavby v podhůří Jeseníků, *Časopis slezského muzea, řada historická*, 1975, roč. 24. s. 60-63.

⁵ Hana Dvorská – Dalibor Prix, Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro Arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 271-282.

kostelů šumperského okruhu, vystavěných kolem roku 1600, připojili další sakrální stavby a stanovili jejich charakteristické znaky. Autoři odkazují i na studii Drahomíra Polácha z roku 1994,⁶ která byla významná pro téma této práce. Polách v pojednání o kostelu sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem, předkládá poměrně podrobný popis stavebních prací při budování kostela sv. Vavřince v Sobotíně. Dosavadní poznatky obohacuje také o jméno sobotínského projektanta i další stavebních mistrů. Významně přispívá také k poznání původního vzhledu architektury kostela sv. Vavřince, zejména k podobě a umístění renesanční věže.

U popisu dobového renesančního mobiliáře sobotínského kostela se předkládaná práce vedle evidenčních listů vypracovaných v roce 1964 Miroslavou Novákovou⁷ opírá o článek Zdeňka Doubravského a publikaci *Církevní umění gotiky a renesance na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*.⁸

⁶ Drahomír Polách, Několik poznatků k stavební historii a původnímu vybavení kostela sv. Anny ve Starém Městě na Šumpersku, in: *Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 1994*, Olomouc 1995, s. 98-113.

⁷ Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3868, 1964, Arcibiskupství olomoucké. - Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3869, 1964, Arcibiskupství olomoucké.

⁸ Zdeněk Doubravský, Křtitelnice ze Sobotína a losinští Žerotínové, *Vlastivědné muzeum v Šumpersku*, <http://www.muzeum-sumperk.cz/index.php?item=cinnost/publikacni-cinnost/vlastivedne-zajimavosti/&article=3050>, vyhledáno 24. 10. 2013. - Zdeněk Doubravský et al., *Církevní umění gotiky a renesance na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*, Šumperk 2005.

3. Historická situace v Sobotíně koncem 16. a v první polovině 17. století

Sobotín, podhorská vesnice zasazená do údolí Klepáčovského potoka, patří k nejstarším hornickým osadám na Šumpersku.⁹ Její název má původ v osobním jméně Sobota. Pozdější označení, jak německé Zöptau, tak i latinské Sobecinna, byla odvozena od českého.¹⁰ První písemné zmínky o existenci obce se objevují kolem roku 1350 v souvislosti s farou a kostelem, které v té době spadají pod správu litomyšlského biskupství.¹¹ Dalším prokazatelným dokladem je papežská listina Klimenta VI. vydaná 12. 4. 1351 v Avignonu.¹²

Osada byla centrem malého panství, již od roku 1412 měl Sobotín dvůr a tvrz.¹³ O majitelích, kteří zde sídlili, najdeme ale jen drobné zmínky. Koncem 14. století jsou jako majitelé uváděni páni z Kravař a v první polovině 15. století Kunát Šilstrát a Machna ze Sobotína, u kterých ovšem není jisté, jestli byli přímo vlastníky nebo pouze zástavními pány statku.¹⁴ V 70. letech 15. století zdejší tvrz obýval Jiří Pěnice z Lazů a následně Jindřich z Lazů, který se v roce 1480 o sobotínský majetek soudil s Jiřím st. Tunklem z Brníčka. Koncem 15. století náležela ves českému králi Vladislavu II. Jagelonskému. Ten ji v roce 1496 daroval Karlu a Jiřímu z Vlašimi, držitelům úsovského panství, kteří Sobotín hned následujícího roku prodávají Janu Havířovi z Vážan. Roku 1504 získává Sobotín společně s Rudolticemi Petr ze Žerotína.¹⁵

Od roku 1558 dočasně spravoval zdejší statek Václav Berka z Dubé a Lipé. Za jeho působení se opět objevují zmínky o existenci fary společně se jménem luterského pastora

⁹ Poloha obce (mapa), viz obr. 1.

¹⁰ Březina (pozn. 1), s. 371.

¹¹ Sobotínská farnost k biskupství v Litomyšli patřila až do jeho zániku v roce 1421. Březina (pozn. 1), s. 371. V zakládací listině je zmiňován také losinský kostel a fara. Z toho můžeme usoudit, že tyto dvě vesnice, Sobotín a Velké Losiny, patřili ve své době mezi nejvýznamnější osady na Šumpersku. Miloš Melzer – Jindřich Schulz et al., *Vlastivěda šumperského okresu*, Šumperk 1993, s. 497 – Wolny (pozn. 1), s. 176.

¹² Mikuláščík (pozn. 1), s. 17.

¹³ Květa Haubertová, *Odpor poddaných ze Sobotína a Rudoltic proti Janovi ml. ze Žerotína*, in: *Severní Morava: vlastivědný sborník*, 11, 1965, s. 22.

¹⁴ Březina (pozn. 1), s. 371.

¹⁵ Březina (pozn. 1), s. 371-372.

Pavla Brauna.¹⁶ Kolem roku 1565 je také připomínána škola. Po smrti svého správce podávají obyvatelé Sobotína i Rudoltic žádost, aby se mohli vykoupit vlastními prostředky z poddanosti. Jejich požadavek je zamítnut zemským hejtmanem Pertoldem z Lipé, dočasným poručíkem statku. Až po jednáních s Berkovou dcerou Kateřinou a jejím manželem Karlem knížetem z Münsterberku se oběma vesnicím podařilo dosáhnout privilegií, která jim zajišťovala významná práva a svobody a také mnohem lepší sociální podmínky. Na základě dvou listin z 19. dubna a 28. června byli sobotínští a rudoltičtí poddaní v roce 1573 osvobozeni od robot a získali právo svobodně odkazovat svůj majetek.¹⁷ Právě tato privilegia se stala po roce 1575,¹⁸ kdy jsou obě vesnice připojeny k losinskému panství, výchozím bodem sporů s Janem ze Žerotína.

S historií obce, stejně jako s řadou dalších míst v šumperském okrese, je úzce spojen rozvoj hornictví a hutnictví. Počátek sobotínských železáren, které byly mezi lety 1852 – 1883 jedním ze středisek rakouského železářského průmyslu, sahá do první poloviny 14. století. Již v této době je zde uváděn hamr, kladivo poháněné vodním systémem. K většímu rozvoji hutí přispěli žerotínští majitelé. Počátkem 17. století v obci fungují vysoké pece, železné hamry a slévárny. Po úpadku v období třicetileté války je výroba obnovena až v 80. letech 17. století.¹⁹

3.1. Losinské panství svobodných pánů a hrabat ze Žerotína

První zmínky o pánech ze Žerotína, příslušnících významného moravského rodu, se objevují již koncem 12. století. V roce 1195 se ve spisech poprvé setkáváme se jménem

¹⁶ Březina (pozn. 1), s. 372. – Strnad (pozn. 3), s. 58.

¹⁷ Haubertová (pozn. 13), s. 23.

¹⁸ Přesná doba připojení sobotínského statku k losinskému panství se udává rokem 1578. Březina (pozn. 1), s. 372. – Hosák (pozn. 1), s. 589. – Strnad (pozn. 3), s. 55. Ale již v roce 1575 musel císař Rudolf II. zasáhnout do sporu mezi sobotínskými a Janem ze Žerotína, který porušoval jejich privilegia. To nám dokládá císařský list z 27. listopadu 1576. Haubertová (pozn. 13), s. 23. - Rostislav Vojkovský, *Velké Losiny. Zámek severně od Šumperka*, Dobrá 2007, s. 6.

¹⁹ Mikuláščík (pozn. 1), s. 18-20.

Bluda řečeného z Bludova, přerovského purkrabí, který bývá označován za zakladatele žerotínského rodu.²⁰

Praotcem šumperského a pozdějšího losinského okruhu žerotínských šlechticů byl Jan I., někdy označovaného také jako starší, ze Žerotína (+ 1499). Syn Bernarda ze Žerotína a Doroty z Chuděchromě ztrácí roku 1467 svou hodnost purkrabího na slezském hradě Edelštejně, a to kvůli podpoře, kterou vyjadřoval králi Jiřímu z Poděbrad. Roku 1475 získává od opavského vévody Viktorina Fulnek a v následujících letech rozšiřuje svůj majetek koupí dalších statků, mezi nimi i Vízemberku, dnešní Loučné nad Desnou, Losin (dnešní Velké Losiny) a v roce 1496 dostává do zástavy Šumperk, Nový Hrad a Bludov. Tyto moravské statky společně s jeho zbožím ve Slezsku mu zajistily patřičný vliv a postavení. Dokladem rostoucí moci Jana I. ze Žerotína můžeme vidět v dědičném přijetí do panského stavu v roce 1478 i v jeho funkci nejvyššího sudího v Olomouci, kterou vykonával mezi lety 1480 – 1482.

Rozsáhlý majetek Jana I. zdědilo šest synů: Bernard, Petr, Bartoloměj, Jiří, Viktorín a Jan. Šumperk, Losiny a Nový Hrad získal již za otcova života do správy druhorozený Petr ze Žerotína. Roku 1507 daroval král Vladislav II. šumperské panství Janu z Kunovic. Této situace dokázal Petr ze Žerotína ihned využít a majetek od něj ještě v tom roce odkoupil. Žerotínové tak získávají panství do úplného vlastnictví, sídlem se Petrovi stalo město Šumperk. Za svého života dokázal připojit ještě Bludov, který získal od Jindřicha Tunkla, a od krále dostal do zástavy hrad Rabštejn s Rýmařovem a roku 1527 také Třemešek. Petr ze Žerotína zastával úřad nejvyššího komořího na Moravě a hejtmana olomouckého kraje. Kolem roku 1488 se oženil s Markétou z Pernštejna. Měl čtyři syny, Bedřicha, Přemka, Viléma a Zikmunda, kteří si po jeho smrti v roce 1530 panství rozdělili.²¹

Město Šumperk s přilehlými statky zdědil Přemek I. ze Žerotína, který se již, na rozdíl od svého otce, přiklonil k luterství. Toto vyznání se v žerotínském rodě udrželo až do druhé poloviny 17. století. S manželkou Kateřinou z Rýznburku a z Oseku měl pravděpodobně sedm synů, písemné zmínky máme pouze o pěti z nich. Ti po roce 1558, kdy Přemek I. umírá, spravovali nejprve majetek společně, kvůli neustálým sporům si ale

²⁰ Richard Jašš, Genealogie velkolosinské (šumperské) větve rodu svobodných pánů a hrabat ze Žerotína, *Velké Losiny 2000. Historická ročenka*, 2001, č. 3, s. 16. Viz obr. 3.

²¹ Ibidem, s. 17.

panství brzy rozdělili. Prvorozený Petr s mladším Janem získali do společného vlastnictví Losiny, Vízemberk a Šumperk. Třetí z bratrů Bobeš se dospělého věku nedožil. Zikmund svůj díl, Zvoli, ihned prodal a nejmladší Bedřich (Jetřich) dostal Bludov. Rozbroje mezi bratry a hádky o majetek tímto ale neskončili a později vedly k závažnějším konfliktům.²²

3.2. Jan ze Žerotína

Skutečným zakladatelem losinské linie žerotínských pánů je Jan II. ze Žerotína, který nejprve používal přídomek mladší, ovšem po roce 1583 se začal označovat jako Jan starší.²³ K historickým událostem, vážícím se k jeho osobě se pojí řada pochybností. Stále není zcela vyvrácena myšlenka, že se ve skutečnosti jednalo o dva muže, otce a syna. Existenci dvou Janů by potvrzoval především žerotínský rodokmen, který vypracoval Bohuslav Balbín již v polovině 17. století.²⁴ V současné době se přikláníme k možnosti, že Jan ze Žerotína byl pouze jeden. Přesto nebyla druhá verze jednoznačně popřena, spíše byla přehodnocena a vysvětlena východiska, o která se dřívější bádání opíralo.

V tomto směru je zavádějící zejména nápis na žerotínském náhrobku v kostele sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách. Pískovcový náhrobek, umístěný v prostoru za hlavním oltářem, zobrazuje v životní velikosti Jana ze Žerotína ve zbroji se štítem u nohou, jeho druhou manželku Marianu Žampachovnu z Potštejna a syny Viléma a Zdeňka, kteří zemřeli již v dětském věku.²⁵ V dolní části je do třech desek z černého mramoru vytesán a barevně vytažen nápis, jenž mimo jiné uvádí, že dne 8. května 1608 zemřel Jan mladší z Žerotína a na Losinách.²⁶ Jan se ale od osmdesátých let 16. století psal jako starší, což dokládá i jiný nápis ve velkulosinském kostele, tentokrát na kamenném oltáři, který

²² Ibidem, s. 18.

²³ Žerotínských pánů s křestním jménem Jan se v období 15. i 16. století objevuje celá řada. Losinský Jan používal přídomek „mladší“, aby se pravděpodobně odlišil svého současníka Jana staršího z Žerotína na Štramberce a Novém Jičíně. Ten právě v roce 1583 umírá a Jan ze Žerotína na Losinách převzal označení „starší“, opět kvůli odlišení, tentokrát od Jana z Žerotína na Břeclavi. Březina (pozn. 1), s. 186.

²⁴ Polách (pozn. 2), s. 21. – Březina (pozn. 1), s. 186.

²⁵ Viz obr. 4.

²⁶ Richard Jašš, Pohřební místo Žerotínů v kostele sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách, *Velké Losiny 2000. Historická ročenka*, 2001, č. 3, s. 31. Viz obr. 5.

informuje o založení kostela v roce 1603 a kde je Jan uváděn s přídomkem starší.²⁷ Vysvětlení není nakonec až tak složité, pokud se zaměříme přímo na nápis náhrobku. Jak uvádí Drahomír Polách,²⁸ „při bližším pohledu totiž zjistíme, že v kameni jsou vyryta a barvou vytažena pouze slova: „Léta Páně...jest urozený pán pan Jan mladší z Žerotína a na Losině...“, atd., zatímco vlastní letopočet úmrtí „1608 dne 8. máje“ je napsán jen barvou“. Z toho nám vyplývá, že v roce 1572, kdy Mariana Žampachovna z Potštejna umírá, vznikl celý náhrobek i s nápisem, který byl po Janově smrti už pouze jen doplněn o letopočet.

Další otazníky se vznášejí nad údajným portrétem Jana ze Žerotína. Obraz umístěný v síni předků na zámku Velké Losiny zobrazuje starého, tmavě oděného muže. Přestože se dlouho předpokládalo, že se skutečně jedná o vyobrazení Jana, tedy stavitele zámku, není dostatek srovnávacího materiálu, pomocí kterého by bylo možné toto tvrzení potvrdit nebo vyvrátit. Marie Mžýková²⁹ navíc upozorňuje na podobnost mezi zmiňovaným portrétem a epitafem Jana Jetřicha staršího ze Žerotína ze zámku v Opočně.

O životě Jana ze Žerotína máme poměrně málo informací. Doba narození se udává přibližně kolem roku 1530. Přesné datum zaznamenáno není, historikové vycházejí z dřevorytu v Paprockého *Zrcadle slavného markrabství moravského* (1593), kde se Janův věk odhaduje kolem šedesáti let, a faktu, že se tento šlechtic dožil vysokého věku.³⁰ Datum úmrtí, 8. května 1608, je uvedeno na již zmiňovaném náhrobku ve velkolesinském kostele. Jan ze Žerotína bývá často spojován s představou hrubého, bezohledného šlechtice, který díky neúnosným robotním povinnostem, vysokým dávkám, jež vymáhal na poddaných, a výhodné sňatkové politice získal dostatek prostředků k úspěšnému rozšiřování svého panství i výstavbě žerotínského zámku v Losinách.³¹

Po smrti svého otce, Přemka I., spravuje Jan společně se starším bratrem Petrem II. Šumperk s tehdejšími rodinnými sídlem a majetky na Vízंबरku a Losinách. V této době,

²⁷ Polách (pozn. 2), s. 22.

²⁸ Ibidem, s. 22.

²⁹ Marie Mžýková, Sbírký zámku Velké Losiny. K údajnému portrétu Jana ze Žerotína – stavebníka zámku Velké Losiny. Norimberský malíř Kryštof Ammon, portrétista Žerotinů, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 31.

³⁰ Drahomír Polách, Osudy losinských paní v 16. a 17. století, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 35.

³¹ Mžýková (pozn. 29), s. 31.

pravděpodobně od roku 1558, byl Jan již ženatý s Bohunkou Berkovnou z Dubé a Lipé. První manželka pozdějšího losinského pána přinesla do sňatku věno 3000 zlatých.³² Další zprávy o jejím životě nemáme. Jisté je, že po sobě nezanechala žádného potomka, který by se dožil dospělého věku. Zemřela někdy kolem roku 1566. Dělení dědictví po roce 1558 vyvolalo spor mezi Janem a mladším Zikmundem, který pravděpodobně nebyl spokojený a vyžadoval na bratrech větší podíl.³³ Hádky vedly k souboji, v němž byl Zikmund vážně zraněn a na následky brzy zemřel. Soud s Janem, obviněným z bratrovraždy, byl sice několik let odkládán, nakonec ale zasedl rodinný tribunál a mladému šlechtici uložil trest ročního těžkého žaláře na losinské tvrzi. Tento poměrně tvrdý rozsudek nebyl zmírněn ani po přimluvách lehnického vévody Jiřího a vratislavského biskupa Caspara. I sám Jan žádal v dopise z 10. března 1565 zemský soud v Brně o pomoc při vyjednávání s jeho příbuznými.³⁴ To ovšem nebylo příliš úspěšné, protože ve vězení strávil celý rok.

Po odpykání trestu začíná Jan řešit táhlé spory se šumperskými měšťany a především svůj dlouhodobě nepříznivý finanční stav. Šumperk se již v roce 1562 za 11 200 zlatých vykoupil z poddanství a zařadil se mezi svobodná královská města.³⁵ Oba Žerotínové sepsali s městem samostatnou smlouvu, Jan 20. ledna 1562 v Olomouci, Petr ho následoval 26. února. Potvrzující listiny byly zástupcům z řad měšťanů předány 20. dubna, jedna na zámku v Šumperku, druhá v dřevěné lázeňské budově v Losinách.³⁶ Právě ta se stala Janovým provizorním sídlem po nešťastném souboji se Zikmundem. Tvrz, která bývá zmiňována v souvislosti s jeho trestem, pravděpodobně příliš obyvatelná nebyla. V roce 1567 se Jan oženil podruhé, tentokrát s Marianou Žampachovnou z Potštejna. Od této doby se dosavadní nepříliš pozitivní situace obrací ve prospěch žerotínského šlechtice. Věno nové paní, 6000 zlatých, zmírnilo finanční nouzi a navíc mu Mariana hned v roce 1568 porodila prvního mužského potomka Bedřicha.³⁷ Roku 1567 také umírá Petr II, a to bez přímých dědiců, takže velká část jeho jmění připadla právě Janovi. Jednalo se o rodinný šumperský zámek a obce Vikýřovice, Rapotín, Petrovice, Frankštát (dnešní Nový Malín) a Hraběšice. Bez potomků zůstal i další z bratrů Bedřich,

³² Polách (pozn. 30), s. 35.

³³ Polách (pozn. 2), s. 24.

³⁴ Ibidem, s. 25. – Vojkovský (pozn. 18), s. 4.

³⁵ Polách (pozn. 2), s. 26. – Hosák (pozn. 1), s. 582.

³⁶ Polách (pozn. 2), s. 26. – Vojkovský (pozn. 18), s. 4.

³⁷ Polách (pozn. 30), s. 35.

majitel bludovského panství.³⁸ I z jeho majetku získal Jan velký díl. Je zajímavé, že se Jan nevrátil do žerotínského sídla v Šumperku a jako centrum svého panství si zvolil Losiny. Rozhodující roli zde nepochybně hrály neustále rozbroje s místními měšťany. Roku 1569 za částku 12 000 zlatých prodává zbylou část šumperského velkostatku, zámek a přilehlé vesnice Frankštát a Hraběšice, zaplatí své značné dluhy a přesouvá se do Losin, kde během několika let vytvoří dobře fungující hospodářský systém a začíná s výstavbou nového sídla.³⁹

Od druhé poloviny 16. století tak můžeme mluvit o samostatném losinském panství, ležícím v povodí řeky Desné mimo hlavní obchodní i vojenské cesty. Jak uvádí Květa Haubertová,⁴⁰ v sedmdesátých letech 16. století k němu patřilo devatenáct vsí: „*Velké Losiny, Rapotín, Vikýřovice, Nová Ves (nyní Žárová), Horní Bohdík, Pusté Žibřidovice, Potůčnick, Hynčice a Štolnava (nyní Prameny) byly kmenovými vesnicemi losinskými, ze vsí Petrovice (nyní Petrov), Maršíkov, Rejhotice, Bukovice a Pekařov bylo po roce 1608 vytvořeno panství vízberské, dalších pět vsí Rejhotice, Bratrušov, Kopřivná, Velviz a Osikov patřilo k Losinám jen v letech 1568 – 1589 a pak se vrátilo k statku Bludov.*“ Kolem roku 1575 připojil Jan ke svému panství ještě Rudoltice, zcela pusté Vernířovice a Sobotín.

Sobotínský statek a k němu náležící osady byly součástí žerotínského majetku již od počátku 16. století za Petra I. ze Žerotína. Jejich pozdější majitel, Janův starší bratr Petr II., svěřil tyto tři vsi do správy nejvyššího zemského sudího Václava Berky z Dubé a Lipé. Po Petrově smrti spadal zdejší statek právě do podílu velkolosinského pána, který brzy uplatnil své dědické nároky a kníže Karel z Münsterberku, manžel Berkovy dcery Kateřiny, mu zboží přenechal.⁴¹

Jan měl v hospodářské oblasti nejenom vysoké ambice, ale především schopnosti, a v této době již i dostatek prostředků, a proto hned po svém příchodu do Losin začíná podnikat. Během let 1575 – 1577 vytvořil na panství čtyři dvory, a to v Losinách, Vikýřovicích, Petrovicích a Rejhoticích. Věnuje se také obnově zpustlých obcí, jako byly

³⁸ Polách (pozn. 2), s. 27.

³⁹ Haubertová (pozn. 13), s. 27. - Vojkovský (pozn. 18), s. 5.

⁴⁰ Haubertová (pozn. 13), s. 27.

⁴¹ Březina (pozn. 1), s. 372.

Vernířovice, Rejhotice nebo Žibřidovice a zakládá i zcela nové vesnice (Klepáčov, Pekařov, Potučník, Šolotava).⁴²

Kromě rozvoje hospodářství a rozšiřování pozemků panství věnoval Žerotín velkou pozornost také výstavbě nového zámku ve Velkých Losinách. V tomto směru se nabízí otázka, v jakém stavu byla místní tvrz, připomínaná v roce 1565. Zatímco některá literatura⁴³ uvádí pouze opravu a přestavbu staré rodové tvrze do novější renesanční podoby, Drahomír Polách⁴⁴ předkládá řadu argumentů, které se s takovým pojetím zcela neshodují. Přestože v Losinách nějaké dřívější panské sídlo bylo, již z počátku 15. století máme zprávu o Janu Dítěti „*seděním na Losinách*“,⁴⁵ Polách upozorňuje na fakt, že samotní Žerotínové, se svými rozsáhlými majetky a dostatkem již zřízených sídel, neměli potřebu investovat do losinské tvrze. Do této situace se dostal až Jan po prodeji Šumperka. A pak je zde především slavnostní předání smlouvy šumperským měšťanům z roku 1562, které proběhlo v dřevěné lázeňské budově, Janově provizorním obydlí. Z toho vyplývá, že losinské sídlo nejenom nesplňovalo požadavek reprezentativnosti, ale také bylo zcela neobyvatelné. Z původní tvrze se zachovala pouze část okrouhlé hradby a gotický portál ve východní části, proto v souvislosti se stavební činností Jana ze Žerotína nemůžeme mluvit o úpravách, ale o novostavbě. Stavební práce byly zahájeny pravděpodobně již v šedesátých letech 16. století a trvaly do roku 1589.⁴⁶ Jan nechal vystavět trojkřídlý zámek vytvářející podobu písmene U, s arkádovým nádvořím otevřeným směrem k jihu a osmibokou štíhlou věží u západního křídla.⁴⁷

Záměry žerotínského pána, směřující k zvelebování nových majetků, byly velmi nákladné. Přesto se Jan v tomto období již nezadlužil, naopak úspěšně rozšiřoval své území koupí dalších pozemků a pokračoval ve stavební činnosti nejen v Losinách, ale začal také budovat pro své syny sídla v Bludově, Rudě a Vízemberku. Neustálý přísun jak finančních prostředků, tak levné pracovní síly si zajistil svým nelítostným postojem k obyvatelům

⁴² Trapl (pozn. 2), s. 68-69. - Vojkovský (pozn. 18), s. 5-6.

⁴³ Mžuková (pozn. 29), s. 31. – Vojkovský (pozn. 18), s. 5.

⁴⁴ Polách (pozn. 2), s. 25-27.

⁴⁵ Vojkovský (pozn. 18), s. 2.

⁴⁶ *Zámek ve Velkých Losinách*, nedatovaný strojopis, Zámek Velké Losiny, s. 1.

⁴⁷ O historii zámku ve Velkých Losinách blíže pojednává: Antonín Bartušek, *Velké Losiny. Státní zámek, město a okolí*, Praha 1954. - František Spurný, *Zámek Velké Losiny, Vlastivědné zajímavosti*, č. 237, Šumperk 1992. – Vojkovský (pozn. 18).

poddanských vsí. O bezohlednosti Jana ze Žerotína vypovídá například i trestní řád z roku 1601, který stanovoval neúměrně přísné tresty za nepatrné přestupky a patřil tak ve své době k nepřísnejším v zemi.⁴⁸ Rozkvět losinského panství se zakládal na neustále se zvyšujících poddanských dávkách a především robotních povinnostech. Tento postup ale brzy přinesl vlnu nespokojenosti a vyvolal bouři protestů, které můžeme řadit mezi nejvýraznější projevy rolnického odporu na Moravě v předbělohorské době.

Janova druhá manželka Mariána Žampachovna z Potštejna zemřela 31. října 1572 pravděpodobně při porodu a zanechala mu dva syny, kteří se dožili dospělého věku, Bedřicha a Bernarda. Losinský pán se brzy oženil znovu, a to 14. února 1574 s Annou Žabkovnou z Limberka. Do námluv zasáhl v srpnu 1573 dokonce císař Maxmilián II., který se za Žerotína u vlivné nevěsty přimlouval. Svatba se uskutečnila v rozestavěném zámku v Losinách. Nová paní do manželství přinesla věno 8 000 zlatých.⁴⁹ Anna však poměrně brzy, již kolem roku 1583, zemřela a neměla žádné děti. Poslední svatba Jana ze Žerotína se konala před rokem 1585. Jeho čtvrtou manželkou se stala Andělína Ryšánka z Modřic. Mladá nevěsta pocházela z nižšího šlechtického stavu a v porovnání s třemi předchozími ženami losinského pána přinesla poměrně malé věno. A Jan se nejenom spokojil s obnosem 1 000 kop grošů, tedy s pouhou čtvrtinou částky, kterou mu zajistil sňatek s Annou Žabkovnou, ale dokonce své čtvrté choti připsal nadvěno 5 000 zlatých ze svého majetku.⁵⁰ Nová žerotínská paní měla pravděpodobně na svého manžela značný vliv. Překvapivý je zejména fakt, že po roce 1608, kdy Jan umírá, nepřipadla losinská část panství s rodinným zámkem prvorozenému Bedřichovi, ale Janu Jetřichovi, nejstaršímu synovi Jana a Andělíny Ryšánky. Z jejich manželství vzešel ještě jeden mužský dědic, Přemyslav, a dvě dcery Kateřina a Alena.

Andělíně Ryšánce se přičítají i zásluhy za pozitivní změnu Janova chování v tomto období. Ten zmínil své bezohledné snahy o vytvoření co největšího a hospodářsky prosperujícího panství. I jeho stavební činnost přestává být zaměřená pouze na vlastní sídlo. Na místě staré modlitebny v Losinách nechá vybudovat nový luterský kostel, jehož stavba probíhala mezi lety 1600 – 1603 a který byl ve své době považovaný za největší

⁴⁸ Polách (pozn. 2), s. 28. - František Spurný et al., *Vlastivědná příručka Šumperského okresu*, Šumperk 1983, s. 48.

⁴⁹ Polách (pozn. 30), s. 35.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 35-37.

vesnický kostel na Moravě.⁵¹ Jan dokonce povolil výstavbu nového kostela v Sobotíně, a to i přes komplikované vztahy s místními poddanými. V devadesátých letech 16. století nechal také vysušit močál na okraji Losin a postavil zde lázeňskou budovu. Jan je považován i za zakladatele losinské papírny, tu však brzy prodal.

Koncem 16. století se žerotínské pozemky rozšiřují ještě o sousední bludovské panství, jehož dosavadní majitel Jan z Boskovic v roce 1589 umírá, a o Rudu, kterou Jan spolu s několika okolními vesnicemi koupil od svého vzdáleného synovce Ladislava Veleny ze Žerotína.⁵² Po roce 1598, kdy zemřel zemský hejtman Fridrich ze Žerotína a na Židlochovicích, zaujmul Jan, jako nejstarší Žerotín, pozici hlavy celého rodu. K tomuto nepsanému titulu odkazuje i stříbrná číše, kterou dostal losinský pán do zástavy.⁵³ Až do listopadu 1602 zastával také funkci zemského soudce. Jan sice již v červenci 1599 žádal císaře o uvolnění z těchto povinností, panovník však z neznámých důvodů jeho prosbu vyslyšel až tři roky později.⁵⁴ Jan ze Žerotína zemřel 8. května 1608 a je pohřben v kostele sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách.

3.3. Spor sobotínských poddaných s Janem ze Žerotína

Již samotné hospodaření Jana ze Žerotína bylo dostatečným podnětem k nespokojenosti obyvatelů vykořisťovaných vesnic. Situace se navíc zásadně zhoršila v druhé polovině sedmdesátých let připojením Sobotína, společně ještě s Rudolticemi a Vernířovicemi, k losinskému panství. Sobotínským a rudoltickým obyvatelům se podařilo v roce 1573 po jednáních se svým tehdejší správce Karlem knížetem z Münsterberku a jeho manželkou Kateřinou získat důležitá privilegia. Dvě smlouvy vydané na hradě Šternberku z 19. dubna a 28. června jim zajišťovaly právo svobodně odkazovat majetek a především zbavovaly obě vesnice jakýchkoliv robotnických povinností.⁵⁵ Vedle losinských poddaných, jejichž roboty i odváděné dávky byly v porovnání s okolními panstvími nepoměrně vysoké, měly nově připojené obce mnohem

⁵¹ Březina (pozn. 1), s. 186. – Polách (pozn. 30), s. 37.

⁵² Polách (pozn. 2), s. 34-35.

⁵³ Velkou stříbrnou číši získal Fridrich ze Žerotína a na Židlochovicích, který ve své závěti rozhodl, že číše má být vždy dána do zástavy nejstaršímu příslušníkovi žerotínského rodu. Ibidem, s. 35.

⁵⁴ Ibidem, s. 34.

⁵⁵ Haubertová (pozn. 13), s. 23.

lepší sociální podmínky. Jan uměl této situace okamžitě využít. Rostoucí nespokojenost a napětí obrátil proti Sobotínu a Rudolticím a bez ohledu na platné smlouvy začal i místní obyvatele nutit k robotám. To bylo ovšem zlomovým bodem, kdy pouhý odpor přerostl v otevřenou rebelii proti žerotínskému pánovi a odstartoval tak celou řadu nepokojů, se kterými se bude muset jak Jan, tak později i jeho synové neustále potýkat.

Sobotínští a stejně tak i rudoltičtí poddaní se odvolávali na svá privilegia a robotnické povinnosti odmítali plnit. Když jim Jan udělil pokutu ve výši 1000 zlatých, obrátili se s prosbou o pomoc k císaři. Rudolf II. se přiklonil na jejich stranu a v listu z 27. listopadu 1576 přikazuje Janovi ze Žerotína, aby respektoval smlouvy z roku 1573 a vrátil peníze vybrané na zaplacení pokuty.⁵⁶ Losinský pán se ale nařízením neřídil a dál pokračoval ve svém jednání proti právům obou vesnic, a to až do 5. června 1577, kdy panovník vstupuje do sporu podruhé. Případ předává na prošetření zemskému hejtmanovi Hanušovi Rájovskému z Biskupic na Rájově a Chropyni a podkomořímu Mikuláši z Hradce a na Nových Zámčích. Teprve v této situaci začíná Žerotín stížnostem svých poddaných věnovat pozornost a 6. září 1579 se obě strany dohodnou u zemského soudu v Olomouci na narovnání. Jan musel uznat privilegia obou vsí a vrátit neprávem vybrané pokuty. Sobotínští i rudoltičtí měli zase povinnost dodávat na losinský zámek všechnu zastřelenou zvěř. Dále se jednalo o zacházení se sirotčími, obecními a kostelními penězi. Zemský soud uznal všechny body stížnosti vznesené proti Janovi ze Žerotína, který byl donucen učinit řadu ústupků. Oproti ujednáním z roku 1573 se nová smlouva přeci jenom v jednom ohledu změnila, a to ve prospěch losinského pána, protože reluce za robotu byla zvýšena o třetinu.⁵⁷ Přesto si Sobotín s Rudolticemi obhájili svá privilegia a jejich úspěch podnítl odpor proti vrchnosti i v dalších vesnicích na panství.

Za necelé dva roky tak napětí vyústilo v pochod zástupců obcí na Pražský hrad, kde předložili žalobu proti svému pánovi císaři.⁵⁸ V roce 1581 se tak Jan dostává podruhé před zemský soud, tentokrát se však císař přiklonil na jeho stranu.⁵⁹ Hlavním důvodem bylo, že se poddaní se svou žalobou obrátili přímo na panovníka a porušili tak povinnost jednat nejprve se samotným pánem. Druhým sporným bodem byl jazyk sepsané stížnosti.⁶⁰ Podle

⁵⁶ Ibidem, s. 23. – Trapl (pozn. 2), s. 69.

⁵⁷ Haubertová (pozn. 13), s. 23-24.

⁵⁸ Poddaní ze Sobotína a ani z Rudoltic se tohoto povstání neúčastnili. Vojkovský (pozn. 18), s. 6.

⁵⁹ Haubertová (pozn. 13), s. 24.

⁶⁰ Trapl (pozn. 2), s. 70. - Vojkovský (pozn. 18), s. 7.

vyhlášky měla být čeština jediným jazykem využívaným pro soudní jednání. Německy psaná žádost tak nakonec poddaným dvaceti obcí, které se proti jednání svého pána ohradily, pouze přitížila. Na rozdíl od obyvatelů Sobotína a Rudoltic poddaní z dalších vesnic losinského panství neměli žádná předchozí privilegia, na která by se mohly odvolávat a pouhá ústní svědectví zemský soud neuznal.⁶¹

Po neúspěchu ostatních vsí se jejich vztah k Sobotínu a Rudolticím ještě zhoršil a rostoucí závist mezi poddanými znamenala příležitost pro Žerotína. Ve snaze dosáhnout svých zájmů porušil olomouckou smlouvu i císařský rozkaz a obě obce přepadl společně s poddanými z dalších vesnic. Kromě ničení obecního majetku bylo dokonce zajato několik místních obyvatel. Podmínkou k jejich propuštění mělo být právě zavázání se k plnění robotnických povinností a odvádění dávek. Žerotín také nedodržel zásady pro zacházení se sirotčími a kostelními penězi. Obce se znovu obrátily k císaři, ten ale osobně nezasáhl a rozhodnutí nechal na zemském soudu. Na jeho zasedání se zástupci ze Sobotína ani Rudoltic nedostavili a Jan ze Žerotína jejich nepřítomnost využil. Ve snaze obrátit situaci ve svůj prospěch požádal soud o ochranu před rebelujícími poddanými. Obě strany se potkaly v lednu 1587 v Zábřehu, kdy byla sjednána smírčí smlouva.⁶² Platnost privilegií obcí se popřít nedala, smlouva ovšem uvádí, že se poddaní cítili provinile kvůli stížnosti a prosbě o nahrazení škod podané k císaři. Jan tedy za rabování obou vesnic nijak postihnut nebyl. Opět byla navýšena reluce za osvobození od robot a Sobotín s Rudolticemi museli přislíbit větší poslušnost vůči losinskému pánovi. Přestože se Žerotínovi nepodařilo donutit obce k robotám, nová smlouva skončila v mnoha bodech v jeho prospěch.

Za Janových synů stál Sobotín mimo spory a povstání proti pánům. Z toho můžeme usoudit, že privilegia již porušována nebyla a obě strany dodržovaly dohodnuté podmínky. Nepokoje se tak na sobotínský statek vrátily až v druhé polovině 17. století za Přemka III.⁶³

⁶¹ Trapl (pozn. 2), s. 70.

⁶² Haubertová (pozn. 13), s. 26.

⁶³ Ibidem, s. 26.

3.4. Losinské a vízmberské panství za synů Jana ze Žerotína

Rozsáhlé pozemky losinského pána Jana ze Žerotína byly po roce 1608 rozděleny mezi jeho čtyři syny, Bedřicha a Bernarda z manželství s Mariánou Žampachovnou z Potštejna a Jana Jetřicha a Přemyslava (Přemka) II., jejichž matkou byla Andělína Ryšánka z Modřic.⁶⁴ Nejstarší Bedřich,⁶⁵ narozený pravděpodobně v roce 1568, získal bludovské panství, ale jako prvorozený syn si činil nároky zejména na rodinné sídlo a losinské zboží. Na jeho snahy odkazuje mimo jiné fakt, že dlouho používal přídomek „pán na Losinách“, a to i v době, kdy již byl ustanoven jako majitel bludovské části otcových majetků. Bernard dokonce odmítal vydat mladším bratrům jejich podíly a celý spor se dostal v lednu 1609 před olomoucký zemský soud.⁶⁶ Bedřich se tak nakonec přeci jenom musel smířit s otcovým rozhodnutím a usadil se v Bludově.⁶⁷ Dlouho zde ovšem nezůstal. Nejspíš kvůli nedostatečným hospodářským schopnostem se brzy zadlužil a již roku 1613 byl nucen svůj dědický podíl prodat Janu staršímu Odkolkovi z Oujezda. Poté pobýval v Rudě u svého bratra Bernarda a ke konci života se vrátil do losinského zámku.⁶⁸ Zemřel 17. listopadu 1617. Jeho žena Johanka Bruntálská z Vrbna, se kterou se oženil v roce 1609, mu nedala žádného potomka.⁶⁹

⁶⁴ Závět Jana ze Žerotína se sice nedochovala, ale jistě existovala. Také se předpokládá, že Jan držel celé panství až do své smrti a konečné rozhodnutí o dělbě majetku učinil až před svou smrtí. Polách (pozn. 30), s. 37. – Doubravský (pozn. 8), s. 3.

⁶⁵ Šlechtic používal německou formu jména Fridrich a po roce 1600 přijal přídomek „starší“. Polách (pozn. 2), s. 36.

⁶⁶ Ibidem, s. 37.

⁶⁷ Vedle již zmiňovaného vlivu Janovy čtvrté manželky Andělíny Ryšánky mohly v tomto rozhodnutí hrát roli další dva faktory. Jan pravděpodobně na svého nejstaršího syna z počátku opravdu spoléhal a zapojoval ho i do politického a společenského života. Jeho závěť ale jistě ovlivnil fakt, že Bedřich neměl do otcovy smrti žádného potomka. Polách (pozn. 28), s. 37. Vedle toho se nabízí ještě další vysvětlení. Vychází ze spojitosti mezi Janovým synem a Bedřichem, bratrem Jana ze Žerotína, původním majitelem Bludova. Po svém strýci získal mladý Žerotín nejen jméno, můžeme také předpokládat, že mu byl i kmotrem. Tento vztah mohl ovlivnit Janovo rozhodování, když svému prvorozenému přidělil právě bludovské panství. Polách (pozn. 2), s. 36-37.

⁶⁸ Jašš (pozn. 20), s. 19.

⁶⁹ Polách (pozn. 30), 37.

Bedřichův mladší bratr Bernard se narodil před rokem 1572 a zdědil Rudu (dnešní Ruda nad Moravou) s okolními vesnicemi.⁷⁰ Navázal na otcovy stavební záměry a pokračoval v budování žerotínského sídla v Rudě, což nám dokládá i dvojice znaků, žerotínský a kolovratský, společně s letopočtem 1610 na arkýři v severní frontě zámku.⁷¹ Bez potomků zůstalo i jeho manželství se Sibylou Kateřinou Libštejnskou z Kolovrat. Jejich sňatek byl uzavřen před rokem 1608.⁷² Bernard zemřel poměrně brzy, již v roce 1614 a během svého života se věnoval především vzdělávání. Nejstarší vpisky v řadě svazků žerotínské knihovny na velkolesinském zámku pochází právě od tohoto šlechtice, který byl dokonce jmenován čestným rektorem pražské univerzity.⁷³

Losinské panství s renesančním zámek získal Jan Jetřich. Předpokládá se, že Jan ze Žerotína do tohoto syna a jeho manželství s Kateřinou Žampachovnou z Potštejna vkládal naděje na udržení losinské linie žerotínského rodu, a i proto mu odkázal rodinné sídlo. Manželství ale zůstalo bezdětné, doložit můžeme pouze narození Karla Zdeňka v prosinci 1618, který ovšem již v dubnu 1620 zemřel.⁷⁴ Janu Jetřichovi, narozenému asi v roce 1586, se dostalo dobrého vzdělání. Spolu se svým mladším bratrem studoval i na zahraničních školách ve Štrasburku, Basileji nebo Ženevě.⁷⁵ Před rokem 1612 se Jan Jetřich oženil s již zmiňovanou Kateřinou Žampachovnou a pokračoval v otcových hospodářských záměrech i ve stavebních pracích na zámku. Z původního losinského zboží vyčlenil Jan ze Žerotína panství nové, s centrem ve Vízंबरku. Patřilo k němu devět obcí – Maršíkov, Pekařov, Kouty, Petrovice, Rudoltice, Bukovice, Rejhotice, Vernířovice a v neposlední řadě také Sobotín.⁷⁶ Vízberské panství otec přídělil Přemyslavu. Ten se

⁷⁰ Polách (pozn. 2), s. 37-38. – Jašš (pozn. 20), s. 19.

⁷¹ Není ale jisté, zda byla v tomto roce dokončena výstavba celého sídla, nebo stála pouze severní fronta s arkýřem. Doubravský (pozn. 8), s. 2.

⁷² Polách (pozn. 30), s. 37.

⁷³ Petr Mašek, Zierotínská knihovna na Velkých Losinách a Bludově, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 41.

⁷⁴ Polách (pozn. 30), s. 38.

⁷⁵ Polách (pozn. 2), s. 38.

⁷⁶ Březina (pozn. 1), s. 187. – Jašš (pozn. 20), s. 19.

roku 1617 oženil s významnou českou šlechtičnou Annou Marií hraběnkou Šlikovou z Holejče.⁷⁷

Osud obou bratrů negativně ovlivnila porážka stavů na Bílé hoře. Jan Jetřich, který se v té době potýkal s povstáním poddaných na svém panství, se do odporu proti císaři výrazně nezapojoval.⁷⁸ Přemyslav se účastnil mnohem aktivněji, zejména v jezdeckém pluku Ladislava Veleny z Žerotína. To, že mu nakonec byl vyměřen stejný trest jako jeho staršímu bratrovi, bylo pravděpodobně zásluhou Jindřicha Šlika, který byl příbuzným jeho manželky a měl významné postavení v císařském táboře. Losinští Žerotínové měli přijít o tři čtvrtiny svých majetků. Jak uvádí Drahomír Polách,⁷⁹ „*obě panství byla oceněna na 164 000 zlatých, na hotovosti měli navíc bratři 85 000 zlatých. Po odečtení dluhů byl jejich podíl odhadnut na 36 000 zlatých, navíc se na konfiskaci nevztahovala věna manželek, kterým bylo přiznáno celkem 50 000 zlatých.*“ Zabavené zboží se mělo stát majetkem členů císařské rodiny, a to pod podmínkou, že vyplatí Janu Jetřichovi a Přemyslavu jejich podíly. Habsburkové, zejména kvůli válečným výdajům, neměli dostatek prostředků a losinské i vízberské panství i nadále zůstávalo žerotínským bratrům. Řešení se nakonec podařilo vyjednat hraběti Jindřichovi Šlikovi v roce 1636. Žerotínové si mohli ponechat své majetky po zaplacení 100 000 zlatých císařské pokladně. Druhou podmínkou byl přestup ke katolické víře do tří měsíců.⁸⁰ Tato lhůta jim byla díky vlivným přímluvcům u císařského dvora neustále prodlužována. Bratři se totiž vytrvale drželi svého luterského

⁷⁷ Svatba mladého šlechtického páru byla významnou společenskou událostí. Konala se 29. května 1617 v rožmberském domě Petra ze Švamberka v Praze. Nechal se zde dokonce zastupovat sám císař Matyáš. Jašš (pozn. 20), s. 19. – Polách (pozn. 2), s. 39.

⁷⁸ Vzpouřa poddaných losinského panství vypukla o Velikonocích v roce 1620 a nepokoje trvaly celý rok. Důvodem byly opět příliš velké robotní povinnosti. Stížnost vzbuřenců se dostala i před zemský soud, kde požadovali snížení povinností na stav před rokem 1577. Jan Jetřich, který ještě na jaře roku 1619 stál na straně nekatolických stavů a vykonával řadu úkolů, byl nyní zcela pohlčen vlastními problémy. Když navíc zjistil, že ze strany stavů mu žádná pomoc poskytnuta nebude, obrátil se k císaři. Spor s poddanými byl urovnán, ale již v roce 1621 byla vzpoura obnovena, tentokrát Jan Jetřich situaci zklidnil sám a povstalce tvrdě potrestal. Polách (pozn. 2), s. 38-39. – Vojkovský (pozn. 18), s. 10-11. - Miloš Trapl, Poddanská vzpoura na Losinsku, *Časopis společnosti přátel starožitností*, 1958, č. 2, s. 68-70.

⁷⁹ Polách (pozn. 2), s. 39.

⁸⁰ Přestože se o losinských Žerotínech nejčastěji mluví jako o luteránech, není otázka jejich vyznání zcela jednoznačná. Losiny často navštěvovaly kazatelé jednoty bratrské a Jan Jetřich s Přemyslavem byli určitý čas vychovávaní basilejským měšťanem Janem Jakubem Burkhardem, který se hlásil ke kalvinismu. *Ibidem*, s. 40.

vyznání, což nám dokládají také neustálé spory s losinským, v té době již samozřejmě katolickým, farářem Albertim.⁸¹ Přes veškerý nátlak zemřeli oba jako luteráni, Jan Jetřich 10. května 1645 a Přemyslav, který po bratrově smrti spravoval celé panství, 28. května 1652.⁸²

Nakonec to bylo Přemyslavovo manželství s Annou Marií, ze kterého vzešli pokračovatelé losinské rodové linie. Starší Karel Jindřich ale v žerotínském zámku po otcově smrti dlouho nezůstal. Pokračující nátlak kvůli luterskému vyznání ho donutil k odchodu do Slezska. Veškerý majetek připadl mladšímu Přemyslavu III., který pro záchranu rodinného zboží konvertoval ke katolicismu a tím otevřel zcela novou kapitolu v historii losinských Žerotínů.⁸³

⁸¹ Březina (pozn. 1), s. 190.

⁸² Jašš (pozn. 20), s. 20.

⁸³ Ibidem, s. 20. – Polách (pozn. 2), s. 42.

4. Kostel sv. Vavřince v Sobotíně

4.1. Historický vývoj

Věž farního kostela sv. Vavřince, tyčící se na nad ostatní domy podhorské vesnice, která kopíruje klikatý terén úzkého údolí Klepáčovského potoka, dříve vymezovala střed obce. Kostel s přílehlou farou, budovou školy na severní straně a nepříliš vzdálenou krčmou, dlouho tvořil pomyslné centrum Sobotína. Sakrální stavba stojí uprostřed nevelkého hřbitova obehnaného nízkou zídou, v mírně se svažujícím terénu ke korytu potoka na západě, kontrastujícím se strmým protilehlým svahem Petrovského vrchu (790 m).⁸⁴

Stavební historie současné kostelní stavby sahá do počátku 17. století, kdy nová svatyně nahradila tehdejší luterskou modlitebnu.⁸⁵ Kostel společně s farou je v obci zmiňován již v roce 1350, nikde ale nejsou dochovány zmínky o jeho podobě. V tomto směru zůstává i otázka, jestli nebyla původní sobotínská modlitebna, stejně jako v Losinách, celodřevěná.⁸⁶ Sobotínská fara, o které nám na dlouho dobu mizí jakékoliv zmínky, je poté připomínána k roku 1570, v souvislosti se jménem luterského pastora Pavla Brauna. Z počátku 17. století máme ve farní pamětní knize dochovaný zápis o vystavění nové fary, v němž je uvedeno, že stavbu zadal Jan starší ze Žerotína na Losinách 21. května roku 1601 mistru Bartelu Klepperovi původem z Losin. V pamětním zápisu je také zaznamenáno, jak měla budova vypadat. Mistr Klepper měl postavit čtrnáct sáhů dlouhý a pět a půl sáhů široký dvoupatrový dům s velkými obytnými světnicemi, kuchyní a dvěma komorami v přízemí. V patře se měla nacházet studovna s ložnicí a další dvě místnosti. Pod správu sobotínské fary spadaly vesnice Sobotín, Rudoltice

⁸⁴ Mikuláščík (pozn. 1), s. 17. Viz obr. 6.

⁸⁵ Březina (pozn. 1), s. 372.

⁸⁶ Podoba starého losinského kostela, který nechal Jan ze Žerotína v roce 1599 zbourat, ovšem také není jednoznačně prokázána. Traduje se, že byl celý vystavěn ze dřeva a z materiálu, který zůstal po jeho stržení, byly vystavěny dva menší dřevěné kostelíky v okolí Losin, roku 1609 v Maršíkově a o dva roky později v Žárové. Milena Filipová, Dřevěné kostelíky v okolí Velkých Losin, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 240, Šumperk 1992. - Historie kostela sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách, *Farnost Velké Losiny*, http://www.farnostlosiny.cz/?page_id=4055, vyhledáno: 11. 3. 2014.

a Vernířovice.⁸⁷ Po roce 1625 samostatná sobotínská farnost zanikla a obnovy se dočkala až v sedmdesátých letech 17. století, s příchodem katolického kněze E. L. Schmidta.⁸⁸

Jan ze Žerotína nechal postavit koncem svého života nejen nový luterský kostel v centru svého panství. Předpokládá se, že po dokončení prací v Losinách v roce 1603 se stavební hut' přesunula do Sobotína.⁸⁹ Jan udělil povolení k výstavbě nové svatyně i sobotínským poddaným. Zatímco však losinskou stavbu financoval zcela sám z vlastních prostředků, na vybudování sobotínského kostela přispěl pouze minimálně.⁹⁰ Vzhledem k řadě sporů mezi zdejšími poddanými a žerotínským pánem, které v minulosti vyvrcholily v otevřená povstání a dostaly Jana ze Žerotína několikrát před zemský soud, by mohl být jeho malý finanční podíl na sobotínské stavbě pochopitelný. Jan se ovšem ani od budování tohoto kostela zcela nedistancoval. Stavební práce opravdu byly placeny především z darů obyvatel tří vesnic, Rudoltic, Vernířovic a samozřejmě Sobotína, kterým měla nová stavba sloužit, ale záznamy v pamětní knize dokládají i řadu darů Jana ze Žerotína.⁹¹ Na stavbu losinský pán dodal čtyři centýře, tedy přibližně 250 kilogramů, železa a jeden centýř (64 kilogramů) olova. Mimo to nařídil, aby poddaní ze všech vesnic losinského panství pomáhali s převozem pískovce z Hynčic nad Moravou (Heizendorf) do Sobotína. Jan také zaplatil kováři Janovi Kupperovi ze Šumperka za makovici na věž kostela a za její pozlacení. Další Janovi dary zaznamenané ve zprávě o vysvěcení kostela se týkají vnitřního vybavení.

Březina⁹² uvádí, že sobotínský kostel byl vystavěn již v roce 1605, tedy dva roky po dokončení velkolosinské stavby, za působení luterského pastora Matouše Göpperta. Uvedený letopočet, jak upozorňuje Zdeněk Doubravský⁹³, se ovšem neshoduje se zápisem

⁸⁷ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601*, Státní okresní archiv v Šumperku, Farní úřad Sobotín, nezpracováno, s. 64, 96.

⁸⁸ Březina (pozn. 1), s. 372 – Strnad (pozn. 3), s. 58.

⁸⁹ Miroslava Nováková dává do souvislostí zejména kostely ve Velkých Losinách, Sobotíně a Branné. Poukazuje na nápadnou podobnost řady prvků všech tří staveb, což svědčí o práci téže stavební hutě. Nováková (pozn. 4), s. 60-63. Drahomír Polách z těchto poznatků vychází a doplňuje jméno stavebního mistra, který stál v čele této huti – Antonio Thoma. Polách (pozn. 6), s. 100.

⁹⁰ Březina (pozn. 1), s. 186. – Polách (pozn. 2), s. 28.

⁹¹ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 55-56.

⁹² Březina (pozn. 1), s. 372.

⁹³ Doubravský (pozn. 8), s. 4.

v pamětní knize.⁹⁴ Výstavba se sice uskutečnila za zmiňovaného pastora Göpperta, to uvádí i zápis, ale roku 1605 byla teprve zahájena sbírka určená k financování stavebních prací. V souvislosti s výstavbou nové svatyně se nám objevuje jméno projektanta Antonia Thomy, kterému jsou připisovány i další renesanční sakrální stavby na Šumpersku z přelomu 16. a 17. století, zejména ve Velkých Losinách a Branné.⁹⁵ Blíže se k tomuto stavebnímu mistru i k průběhu prací na sobotínském kostelu vyjadřuje Drahomír Polách⁹⁶, který odkazuje na již zmiňovanou farní pamětní knihu s účetními zápisy. První záznam, vztahující se k nákupu materiálů na připravovaný projekt, se objevuje k 18. dubnu 1605.⁹⁷ Zanedlouho poté začínají přípravy na stavbu, v účtech se objevují první jména řemeslníků. Byly vybudovány pece na pálení vápna, u jedné je uvedeno jméno zedníka Daniella, druhou vystavěl Hans Vierz. Kovář Wolf Andreß dostal zapláceno za dodání hřebíků, s jeho jménem se setkáváme několikrát i u dalších účtů. Ze zápisu z roku 1606 vyplývá, že měl na starosti stržení zdí starého kostela, vykopání nových základů a společně s Bartelem Tauheuserem vykopání jámy na cihlářskou pec. V této době se poprvé objevuje jméno vůdčí osobnosti stavební huti, Antonia Thomy. Polách⁹⁸ tohoto losinského zednického mistra spojuje se jménem Andoni Doma, uvedeným u stavby cihlářské pece.⁹⁹ Do přípravných fází a později i do samotné výstavby se zapojovali také poddaní ze Sobotína, Rudoltic a Vernířovic, kteří pomáhali především s chystáním materiálu. Přípravy trvaly do

⁹⁴ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 54-56.

⁹⁵ Polách (pozn. 6), s. 100.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 100-103. Přestože k osobě Antonia Thomy máme jen několik zmínek, Polách předkládá možnost Thomova působení ve službách Jana ze Žerotína i v dřívějším období. Tato varianta se sice logicky nabízí, jedná se ale pouze o hypotézu a chybí archivní materiál k jejímu potvrzení. V tomto směru se objevuje i otázka organizace vnitřní struktury huti, pokud vezmeme v potaz rozsah Žerotínovi stavební činnosti. U dvou staveb (kostel sv. Vavřince v Sobotíně, radnice ve Starém Městě na Šumpersku), kde máme písemný doklad o práci Antonia Thomy, jsou uvedeni i jeho spolupracovníci – v Sobotíně Andreas Wart, ve Starém Městě Adam Hanke. Z toho můžeme usoudit, že se mohlo jednat o rozsáhlou huť, kde Thoma spolupracoval s více stavebními mistry. *Ibidem*, s. 102.

⁹⁷ *Ibidem*, s. 101. - *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 6. „*Dem 18 April, vor 6 eijserne Schaufeln...*“ (Dne 18. dubna, za 6 železných lopat...).

⁹⁸ Polách (pozn. 6), s. 100.

⁹⁹ „*Andoni Doma, dem Maurer von Ullersdorf von Ziegel Ofen zu mauren*“ (Antoniu Thomovi, zedníkovi z Losin za vyzdění/stavbu cihlářské pece). *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 8. Ze zápisu lze také vyčíst, že za tuto práci Thoma obdržel 8 zlatých. Polách (pozn. 6), s. 101.

dubna roku 1607, samotná výstavba začala téměř přesně dva roky po první zaznamenané platbě spojené s plánovaným projektem.

Základní kámen byl položen 3. dubna 1607.¹⁰⁰ Tento letopočet je uveden v zápisu pamětní knihy¹⁰¹: „...*diesen neuen Kirchen, den 3 Aprill des 1607 der ersti grund Stein ist gelegt, und angefangen zu mauern.*“ Zápisy v účetní knize pokračují, zaznamenávají postupný nákup potřebného materiálu, jako bylo sklo, olovo a plech na zastřešení věže.¹⁰² Další záznamy se vztahují ke shromažďování dřeva na krovy a dodávkám šindelů. U vyúčtování objednávek se často objevují i jména dalších řemeslníků. U dodávek dřevěných latí a desek na stavbu se objevují jména jako Jacob Schiritz, Bartel Urben, Merten Karger, Balzer Karger, Andreß Tilzer a řada dalších.¹⁰³ Výrobou šindelů byl pověřen Jacob Leichterlich z Rudoltic a Hans Krauß z Vernířovic.¹⁰⁴ Okenní sklo dodal Gerge Rotter z Losin, kování oken provedli Adam Fränell z Maršíkova a Andreß Scheubappel z Rudoltic.¹⁰⁵ Tesařské práce, které začali již 29. dubna, vedl mistr Michel Hilbert.¹⁰⁶

Dne 4. srpna je zaklenut prostor presbytáře, o měsíc později, 2. září, je klenba dokončena i v kostelní lodi. Stavební práce v Sobotíně trvaly po dobu 28. týdnů do 14. října. Celkové náklady, přibližně 558 zlatých, zcela vyčerpaly kostelní pokladnu.¹⁰⁷ Dalších 400 tolarů bylo zapláceno mistru Thomovi a jeho staviteli Andreasovi Wartovi.¹⁰⁸ Týden po ukončení prací, tedy v neděli 21. října, byl kostel vysvěcen a zasvěcen sv. Vavřinci.¹⁰⁹ O této významné události nás informuje zpráva z pamětní knihy, ve které stojí, že pán Jan starší ze Žerotína na Losinách, Rudě a Bludově nechal vysvětit nový kostel, ve kterém osmnáctou nedělí po slavnosti Nejsvětější Trojice roku 1607 pronesl první kázání místní pastor Matouš Göppert původem z Frankfurtu nad Odrou. Ze zápisu

¹⁰⁰ Doubravský (pozn. 8), s. 4. – Polách (pozn. 6), s. 101.

¹⁰¹ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 54.

¹⁰² Polách (pozn. 6), s. 101.

¹⁰³ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 16-21.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 24.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 29.

¹⁰⁶ Polách (pozn. 6), s. 101. - *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 25-26.

¹⁰⁷ Polách (pozn. 6), s. 101.

¹⁰⁸ „*Meister Andoni Doma und seinem Beijmeister Andres Wart*“ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 51. Na tento zápis upozorňuje Drahomír Polách. Polách (pozn. 6), s. 101.

¹⁰⁹ Doubravský (pozn. 8), s. 4. – Polách (pozn. 6), s. 101.

také vyplývá, že při odklizení staré stavby ani při výstavbě nové nebyl nikdo vážně zraněn. Pouze během přípravných prací, při kopání písku spadl na jednoho chlapce trám a ten následně v nemocnici v Šumperku zemřel.¹¹⁰ Slavnostního prvního kázání se účastnil i Jan ze Žerotína, kterého do Sobotína doprovodili jeho tři synové i celý losinský panský dvůr, společně s dalšími třemi pastory.¹¹¹

Objekt kostela prošel v průběhu staletí řadou přestaveb i drobných úprav a rekonstrukcí. O necelých dvě stě let později, v roce 1780 je dochována zmínka o prvních úpravách a následně roku 1792 byla stavba rozšířena na západní straně o barokní věž, výrazně převyšující úroveň střechy, čímž se podstatně změnilo západní průčelí. Tuto proměnu celkového vzhledu kostela nám dokládá pamětní deska s chronogramem nad portálem hlavního vstupu.¹¹² Zásadní opravy můžeme datovat lety 1845-1847, kdy byla opravena střecha a věž kostela, rokem 1937, ve kterém byla za sobotínského faráře Theophila Goldmanna uskutečněna generální oprava celé stavby. Poté v roce 1964 byla opravena věž kostela, roku 1994 zpevněny krovy a nově pokryta střecha a mezi lety 2005-2008 proběhla oprava venkovních fasád.¹¹³

Poněkud nejasný je údaj, který se objevuje v souvislosti s dostavbou presbytáře. Tato zmínka se objevuje u Gregora Wolneho i v článku Karla Brachtela¹¹⁴ z roku 1929. Wolny datuje stavební úpravy presbytáře do roku 1780, Brachtel ale uvádí, že kněžiště pochází až z roku 1791, tedy z doby výstavby věže. Podobnou informaci nacházíme v záznamech sobotínského faráře Bruno Esche¹¹⁵ z třicátých let 20. století, který přístavbu presbytáře klade již do roku 1694. Novější badatelské práce se o této možnosti stavebního vývoje nezmiňují, je tedy možné, že se jedná o mylný předpoklad.

¹¹⁰ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 54-55.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 56.

¹¹² Latinský nápis na desce zní: „fVnDaMentaLLIs hIC LapIs posItVs ese In XVIII IVLII,“ tedy „základní kámen položen“ a součet číslic nám potvrzuje rok 1792. Viz obr. 15.

¹¹³ Mikuláščík (pozn. 1), s. 18.

¹¹⁴ Wolny (pozn. 1), s. 175. - Brachtel (pozn. 3), s. 93.

¹¹⁵ Miroslav Mikuláščík, *Poznatky ke kostelu Sobotín*, nedatovaný strojopis, archiv autora.

4.2. Architektura

Kostel sv. Vavřince v Sobotíně je podélná jednolodní stavba se sálovou půdorysnou dispozicí, na východní straně uzavřenou pětibokým závěrem. Jedná se o orientovaný kostel tzv. kazatelského typu, tedy bez odsazeného presbytáře, který je od samotné lodi oddělen pouze iluzorně.¹¹⁶ Na vnějším plášti přechod naznačuje zesílený opěrný pilíř, v interiéru můžeme pozorovat změnu geometrické sítě štukové výzdoby klenby. Na západní straně v ose lodi stavbu uzavírá vícepatrová vstupní věž hranolovitého tvaru.¹¹⁷ Vnější fasáda je rytmicky členěna na obou stranách řadou šesti hranolovitých neodstupněných opěráků zakrytých pulty střešní krytiny, které symetricky dělí plochu. V jednotlivých polích klenebního systému se nachází okna s lomenými oblouky, zasazená do nálevkovitě otevřených špalet se zkosenými parapety a lomenými záklenky. Výplně oken byly původně z čirého skla, v 19. století nahrazeny barevnými vitrážemi. Na jižní straně je pravidelnost vnějšího vzhledu objektu narušena vestavěným bočním vchodem. Ten je umístěn do prostoru mezi prvním a druhým pilířem ve směru od věže. Na severovýchodní straně stavby můžeme vidět dvoupatrovou čtyřbokou přístavbu z konce 18. století, která byla vybudovaná při barokních stavebních úpravách.¹¹⁸ Prostory v přízemí slouží jako sakristie, v patře byla zřízena šlechtická oratoř.

Před osu pravoúhlého západního průčelí předstupuje mohutná vícepatrová věž, kterou prochází hlavní vstup do kostela. Věž je osvětlena malými obdélníkovými a většími okny s polokruhovými záklenky. Její zakončení, polygonální plechová helmice cibulového tvaru s lucernou, ukončená špicí s knoflíkem a kovaným křížem, má stejnou podobu jako štíhlá sanktusníková vížka, jež je zasazena do hřbetu střechy a kromě kříže její špice nese i kovový praporek s letopočtem 1845, datem jedné z oprav objektu. Fasáda věže je dělena jednou kordovanou římsou v úrovni zastřešení lodi a presbytáře. V ose věže se nachází kamenný pravoúhlý portál se segmentovitým orámováním dveřního prostoru. Vnější boční ostění je v dolní části jednou odstupněné, horní ostění ozdobeno plastickým předstupujícím

¹¹⁶ K bližšímu vysvětlení pojmu viz Hana Myslivečková, *Moravská sakrální architektura 1590-1650. Příspěvek ke stylovým otázkám longitudinální architektury* (diplomová práce), Katedra dějin umění, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 2011, s. 35. Půdorys kostela viz obr. 8.

¹¹⁷ Viz obr. 7.

¹¹⁸ Viz obr. 10.

pásem.¹¹⁹ Původní renesanční věž, která zde byla až do konce 18. století, se nenacházela v západním průčelí stavby, ale byla pravděpodobně přímo součástí zastřešení kostelní lodi. Tuto možnost původního umístění věže uvádí Drahomír Polách¹²⁰, pro srovnání zmiňuje kostel Všech svatých v Bratrušově, který byl také vystavěn na počátku 17. století a zachoval si renesanční věž až do dnešní doby. Polygonální věž kostela v Bratrušově vyrůstá podobně jako sobotínský barokní sanktusník ze hřbetu střechy.¹²¹ Renesanční věž kostela sv. Vavřince v Sobotíně měla podle Polácha stejnou podobu, z úctů ve farní pamětní knize vyplývá, že věž měla plechovou helmici a byla zakončena špicí s pozlacenou makovicí.¹²²

Strmá sedlová střecha je v místech nad presbytářem ukončená trojdílnou valbou. Přístavby, tedy boční vchod a sakristie s oratoří, mají samostatné zastřešení. Materiálem použitým na střechy kostela byl původně dřevěný štípaný šindel, po roce 1847 překrytý břidlicovou krytinou.¹²³ V devadesátých letech 20. století byly obě dvě vrstvy starého zastřešení odstraněny, poměrně zchovalý dřevěný krov pravděpodobně z konce 17. století byl zpevněn a původní krytina nahrazena betonovými taškami.¹²⁴

Poměrně přesné informace máme o podobě fasády, protože při žádné z pozdějších oprav pláště stavby nebyly starší omítkové vrstvy důsledně odstraněny. Z jednotlivých fragmentů je tak možné určit nejenom vzhled exteriéru z počátku 17. století, ale také pozdější proměnu barevné úpravy povrchu. Původní renesanční omítkové vrstvy se v největším rozsahu zachovaly na plášti presbytáře a na severní straně objektu. Omítka byla silně utažena, její hladký povrch je možno charakterizovat jako téměř kletovaný. Finální vrstvu úpravy stěn tvořil bílý vápenný nátěr. Opěrné pilíře a nároží byly zdobeny jednoduchým malovaným dekorem, suplujícím plastické členění hmoty zmiňovaných architektonických prvků. Lineárnímu dekoru cihlově červené barvy předcházely kresebný rozpis v podobě dvojité ryté linie ohraničující třicentimetrovou tloušťku čar bosáže.¹²⁵

¹¹⁹ Viz obr. 13.

¹²⁰ Polách (pozn. 6), s. 100.

¹²¹ Viz obr. 14.

¹²² Ibidem, s. 100. - *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 12.

¹²³ Opravu střechy v roce 1847 financoval František Klein. Mikuláščík (pozn. 1), s. 85-86.

¹²⁴ František Kordas, *Výměna krytiny střechy kostela v Sobotíně* (technická zpráva), Postřelmov 1994, Farní úřad Velké Losiny.

¹²⁵ Viz obr. 12.

Zajímavé je, že pozdější opravy, přestože respektovaly styl původního zdobení, nedodržely rozměrové vzorce starší malby. Dekor opěrných pilířů ani barevnost fasády však nebyla zachována při všech úpravách. Restaurátorské průzkumy objevily fragmenty okrového nátěru, který pravděpodobně lineární zdobení zcela překrýval.¹²⁶ V současnosti, po opravě z roku 2005, má fasáda kostela sv. Vavřince zachované původní barevné pojednání z doby založení stavby, tedy bílý povrch s červeným nárožním kvádrováním na opěracích.

4.2.1. Interiér

Z předsíně pod věží se vstupuje do kostelní lodi kamenným portálem zakončeným půlkruhovým obloukem s ústupkovým ostěním.¹²⁷ Longitudinální prostor renesančního interiéru, na východě trojbokého, na západní straně pravoúhlého zakončení, má rozměry 26 metrů na délku, 8,5 metrů na šířku a vysoký je 9,5 metrů.¹²⁸ Strop je zaklenutý valenou lunetovou klenbou pokrytou geometrickou štukaturou. Kostel sv. Vavřince řadíme do skupiny sakrálních staveb tzv. kazatelského typu. Přechod mezi lodí a kněžištěm se ve zdejších interiéru projevuje právě v dekoru klenby.

Líc klenby nad západní částí, tedy prostorem kostelní lodi, zdobí obdélníkový rám se dvěma řadami osmiúhelníkových štukových kaset, z nichž každá je dělena do čtyř polí řeckým křížem.¹²⁹ V místě přechodu do presbytáře je štukatura přerušena příčným pásem, zasazeným mezi třetí a čtvrtou výseč od vstupu.¹³⁰ Pás je v dnešní době zdobený malovaným dekorem, který však nebyl součástí původní renesanční výzdoby, stejně jako dvojice pilastrů na obou stranách, zvyrazňující rozdělení prostoru. Geometrická síť štukatury druhé části klenby je mírně komplikovanější. Zachovává si prvek oktogonu, dekor je ale vytvářen střídáním šestiúhelníků a čtverců, opět ve dvou řadách.¹³¹ Štukové

¹²⁶ Jaroslav Alt, Malířský restaurátorský průzkum na fasádě kostela sv. Vavřince v Sobotíně (restaurátorská zpráva), Trstěnice 2004, Farní úřad Velké Losiny. - Jiří Látal, *Restaurátorské práce na renesančních omítkách s freskovou bosáží v závěru kostela sv. Vavřince v Sobotíně* (restaurátorská dokumentace), Litomyšl 2005, Farní úřad Velké Losiny.

¹²⁷ Viz obr. 16.

¹²⁸ Mikuláščík (pozn. 115).

¹²⁹ Viz obr. 19, 20.

¹³⁰ Viz obr. 21.

¹³¹ Viz obr. 20.

rámování mají i výseče hrotitých lunet, stejně jako části klenby mezi jednotlivými okny. Trojboké lunety, stejně jako opěrné pilíře na plášti stavby, svým pravidelným charakterem rytmizují vnitřní prostor. Druhým symetrickým prvkem interiéru jsou okna, umístěná v osách výsečí v nálevkovitých špaletách s lomenými záklenky. Pravidelnost narušují pouze dva balkonky na severní straně, vedoucí do šlechtické oratoře a pozdější umístění oltáře, který překrývá celé pole čelního okna. Přístavbu bočního vchodu na jižní straně propojuje s prostorem kostelní loď průchod se segmentovým zakončením.

Do západní části je situována dvoupatrová dřevěná kruchta, která svou dnešní podobu získala až v polovině 19. století.¹³² Otázkou zůstává, jak vypadala původní renesanční tribuna, která v luterském kostele nepochybně byla. Karel Brachtel¹³³ při svém popisu kostela z roku 1929 mluví o prvním patře jako o zbytku dřívější kruchty. Dokonce se zmiňuje i o bočních ramenech kruchty. Blíže se ale tomuto tématu nevěnuje. K podobným úvahám směřují informace zaznamenané v evidenčním listu památky, který k sobotínské kruchtě vypracovala v červenci 1964 Miroslava Nováková¹³⁴. Časově objekt zařazuje do doby vzniku kostela, tedy do počátku 17. století, s opravou v polovině 19. století. V její pozdější studii z roku 1975 však sama uvádí, že původní tribuna byla při úpravách v roce 1780 snesena.¹³⁵ Tento údaj se objevuje i u Hany Dvorské a Dalibora Prixe¹³⁶, kteří uvádějí, že sobotínská kruchta byla pravděpodobně řešena stejně jako ve Velkých Losinách, tedy oběžná s toskánskými sloupky, později zcela nahrazena barokní kruchtou. Uvádějí také její obnovu v polovině 19. století, kdy proběhla důkladná oprava stavby.

Pokud vycházíme z předpokladu, že Antonio Thoma byl projektantem jak kostela v Sobotíně, tak i v Losinách a Branné, nabízí se výše uvedená možnost, o které je zmínka ve studii Dvorské a Prixe a ve své podstatě k ní nabádá i popis Karla Brachtela. Interiéry obou zmiňovaných staveb jsou lemovány emporami na severní, jižní i západní straně. Tribuny jsou podklenuty křížovou klenbou s vytaženými hřebíky a neseny kamennými

¹³² Viz obr. 18.

¹³³ Brachtel (pozn. 3), s. 94.

¹³⁴ Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3872, 1964, Arcibiskupství olomoucké.

¹³⁵ Nováková (pozn. 4), s. 62.

¹³⁶ Dvorská – Prix (pozn. 5), s. 281.

toskánskými sloupky.¹³⁷ Jestliže Antonio Thoma zahrnul oběžnou tribunu do obou interiérů svých projektů v Losinách a Branné, je pravděpodobné, že i renesanční tribuna sobotínského kostela byla podobného vzhledu. Pravě tato úvaha zcela vyvrací možnost, že by spodní patro dnešní kruchty mohlo být pozůstatkem ze 17. století. To je totiž neseno kanelovanými sloupky s kompositními hlavicemi. Původní tribuna, zřejmě obdobná losinské a brannské, tedy podlehla barokizaci interiéru v osmdesátých letech 18. století.

4.3. Dobový mobiliář

Renesanční mobiliář kostela sv. Vavřince podlehl pozdějším úpravám interiéru, zejména barokní koncem 18. století a následně od roku 1844, kdy se patronem sobotínského kostela stává podnikatelská rodina Kleinů a nechává pro jeho prostory zhotovit velkou část nového vybavení, které zde zůstalo až do dnešní doby.¹³⁸

Jediným dochovaným předmětem, jenž je možné zároveň s jistotou přiřadit k původnímu mobiliáři kostela je cínová křtitelnice, které se budu ještě blíže věnovat. Několik záznamů o původním vybavení, bohužel bez přesnějších popisů, obsahuje farní pamětní kniha. Ve zprávě k slavnostnímu vysvěcení kostela sv. Vavřince je zahrnut i soupis darů sobotínskému kostelu od Jana ze Žerotína, který věnoval nové kněžské roucho a nechal do Sobotína převést všechny kostelní lavice ze staré modlitebny v Losinách.¹³⁹ Z dalšího zápisu na následující straně vyplývá, že sobotínský kostel obdarovala novými kněžskými oděvy také Andělína Ryšánka z Modřic, manželka Jana ze Žerotína.¹⁴⁰ O daru Andělíny Ryšánky se objevuje zmínka i v účtech z průběhu výstavby kostela, kdy v roce 1607 byla zakázka na zhotovení těchto oděvů zadána krejčímu Hanſi Kleinovi.¹⁴¹ V účetních záznamech se k 29. červenci 1607 objevuje platba za objednávku kostelního kříže, který zhotovil Walden Barfuß.¹⁴² Ze stručného zápisu je ovšem těžké odvodit, jestli se skutečně mohlo jednat o kříž určený pro kostelní interiér.

¹³⁷ Nováková (pozn. 4), s. 73-72. Viz obr. 33, 35.

¹³⁸ Mikuláščík (pozn. 1), s. 86-87.

¹³⁹ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 55.

¹⁴⁰ *Ibidem*, s. 56.

¹⁴¹ *Ibidem*, s. 14.

¹⁴² *Ibidem*, s. 12.

Pamětní kniha zaznamenává i řadu darů od obyvatel Sobotína a přifařených vesnic Rudoltic a Vernířovic. Většina zde uvedených darů se týká oltářních pláten,¹⁴³ zajímavý je ale dar sobotínského kantora Nicklaße Zezsche, který kostelu věnoval dva cínové svícny na oltář a dvě cínové nádoby na víno.¹⁴⁴ V roce 1610 byl zakoupen, pravděpodobně z darů celé farnosti, nový pozlacený kalich, který byl zhotoven za 79 tolarů u olomouckého zlatníka Palzera Weiße.¹⁴⁵

Otazník zůstává u podoby sobotínského oltáře. V tomto směru se logicky nabízí možnost, že oltář a případně i další předměty, mohly být převzaty z vybavení staré modlitebny, kterou nový renesanční kostel nahradil. Vycházíme-li z faktu, že samotná stavba již zcela vyčerpala kostelní pokladnu, jak uvádí Drahomír Polách¹⁴⁶ s odkazem na účty v pamětní knize, zdá se být tato domněnka pravděpodobná, i když se bez jejího doložení archivními materiály jedná o pouhou hypotézu. Pokud ale po výstavbě nového kostela zůstala sobotínská farnost bez dalších finančních prostředků, byla zcela odkázána na dary žerotínské rodiny a farníků, které se zaznamenávaly do zpráv ve farní pamětní knize. O oltáři samotném se však tyto pamětní zápisy ani soupisy účtů nezmiňují, což možnost zachování oltáře ze staré modlitebny pro potřeby nového kostela částečně potvrzuje.

4.3.1. Cínová křtitelnice

S jistotou můžeme říct, že k původnímu mobiliáři kostela sv. Vavřince patřila pozdně renesanční křtitelnice.¹⁴⁷ Tento fakt nám dokládá jak rytý text na samotném předmětu, tak zápis v pamětní knize sobotínského fary.¹⁴⁸ Hodnotu cínové křtitelnice zvyšuje právě dvojice německých nápisů na horní desce. Texty na vnějším a vnitřním okraji

¹⁴³ Ibidem, s. 58-59.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 59.

¹⁴⁵ Ibidem, s. 59.

¹⁴⁶ Polách (pozn. 4), s. 101.

¹⁴⁷ Viz obr. 22.

¹⁴⁸ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87), s. 57. Na tento zápis upozorňuje Zdeněk Doubravský v článku Křtitelnice ze Sobotína a losinští Žerotínové. Doubravský (pozn. 8), s. 4.

obsahují nejen jméno donátora Bernarda ze Žerotína¹⁴⁹, ale také přesnou dataci, kdy farnost dar získala - 31. března 1609.

Celková výška křtitelnice je 90 centimetrů. Horní část, mísa kalichovitého tvaru s 30 cm kruhovou deskou, má v průměru 71 cm, její vnitřní kruh 40 cm. Křtící kotlík se nedochoval. Spodní stranu mísy zdobí jednoduchý mušlovitý dekor.¹⁵⁰ Dalším zdobným prvkem předmětu je dvojice šlechtických erbů umístěných na horní kruhové desce společně s již zmiňovanými nápisy, které lemují oba okraje desky.¹⁵¹ Lem vnitřního obvodu tvoří citát z evangelia sv. Marka: „*WER DA GLAUBET UND GETAUFT WIRD DER WIRD SELIG WERDEN WER ABER NICHT GLAUBET DER WIRD VERDAMT WERDEN. MARCIAM CAPITEL*“.¹⁵² Opis na vnějším okraji křtitelnice je dokumentací žerotínského daru sobotínskému kostelu: „*ANNO 1609 DEN 31 MARTY DIESEN TAUFSTEIN HAT DER WOLGEBORNE HERR HERR BERNARD VON ZIEROTIN AUF EYSENBURK HN DIE KIRCHEN ZUR ZOEPTA ZU EINNEM EWIGEN GEDECHTNIS VOREHRET*“.¹⁵³

V prostoru mezi oběma okraji horní kruhové desky, v místě, kde začíná text úryvku evangelia, jsou vyobrazeny dva šlechtické erby doplněné o iniciály *BHVZ* a *SLVK*.¹⁵⁴ První s vyobrazením lva odkazuje k donátorovi Bernardu ze Žerotína, což nám dokládají i iniciály *BHVZ* (Bernard Herr von Zierotin) v obdélníkovém štítku nad erbem.¹⁵⁵ Orlice

¹⁴⁹ Je zajímavé, že Bernard ze Žerotína obdaroval právě sobotínský kostel, přestože byl majitelem rudského, nikoliv vízberského panství. Zdeněk Doubravský předkládá domněnku, že v době zadání objednávky na zhotovení křtitelnice pro kostel sv. Vavřince neproběhlo ještě dědické řízení a dělba velkolosinského panství. Doubravský (pozn. 8), s. 3.

¹⁵⁰ Viz obr. 23.

¹⁵¹ Viz obr. 24.

¹⁵² Kdo uvěří a přijme křest, bude spasen, kdo ale neuvěří, bude zatracen. (Mk 16, 16). Doubravský (pozn. 8), s. 1.

¹⁵³ „*Roku 1609 dne 31. března byla tato křtitelnice věnována urozeným pánem panem Bernardem ze Žerotína na Rudě sobotínské církvi k užívání na věčnou památku*.“ Doubravský (pozn. 8), s. 1. - Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3868, 1964, Arcibiskupství olomoucké. Nápis na sobotínské křtitelnici je také nejstarším známým dokladem toho, že Bernard ze Žerotína byl pánem na Rudě. Doubravský (pozn. 8), s. 2.

¹⁵⁴ Viz obr. 25.

¹⁵⁵ Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Brno 1972, s. 452.

s perizoniemi a korunkou na krku na druhém erbu, je znakem šlechtické rodiny Libštejnů z Kolovrat a patří tedy Žerotínově paní, Sibyle Libštejnské z Kolovrat.¹⁵⁶

Střední část křtitelnice a spojovací článek mezi mísou a zvonovitou nohou tvoří koule rozdělená na dvě poloviny tenkou plastickou linkou s hlavou lva. Tělo křtitelnice stojí na duté noze ve tvaru zvonu s průměrem padesáti dvou centimetrů.

Víko křtitelnice se nedochovalo, ani o jeho existenci nebo podobě nemáme žádné zmínky. Několik otvorů při vnitřním okraji horní desky, ale pravděpodobně sloužilo právě k uchycení víka, případně jeho zámku.

Renesanční cínová křtitelnice byla v roce 1855 nahrazena mramorovou neorenesanční a uložena v prostorech tribuny nad sakristií.¹⁵⁷ Od září 1999 se křtitelnice nachází v depozitáři památkového oddělení Olomouckého arcibiskupství.

4.3.2. Trpící Kristus ze Sobotína

Socha představující Krista u sloupu byla podle evidenčního listu, který vypracovala Miroslava Nováková v roce 1964 uložena v sobotínském kostele v komoře vedle tribuny.¹⁵⁸ Dílo je datováno do počátku 17. století, do doby založení kostela, je tedy možné, že socha byla součástí původního renesančního vybavení. Přestože se bez archivního materiálu, který by její přítomnost v kostele sv. Vavřince v první polovině 17. století doložil, jedná o pouhou hypotézu, nelze tuto možnost zcela odmítnout.

Dřevěná, 85 cm vysoká skulptura se zbytky polychromie na tváři a vlasech odpovídá svým rustikálním pojetím lidové řezbářské práci.¹⁵⁹ Plně plastická postava Ježíše Krista s vlasy a vousem stylizovaným na způsob beránčího rouna, je oděna v bederní roušce.¹⁶⁰ Řasení látky je naznačeno širokými příčně skládanými záhyby. Postava v mírně pokrčeném postoji stojí na nízkém oválném podstavci o průměru 28 cm a spodní částí těla se opírá o 45 cm vysoký válcovitý hladký sloupek s dříkem soudkovitého tvaru, který

¹⁵⁶ Stejně alianční rodové znaky Bernarda ze Žerotína a Sibylly Libštejnské se nachází i na arkýři zámku v Rudě nad Moravou. Doubravský (pozn. 8), s. 2.

¹⁵⁷ Nováková (pozn. 153).

¹⁵⁸ Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3869, 1964, Arcibiskupství olomoucké.

¹⁵⁹ Ibidem - Doubravský et al. (pozn. 8), s. 47. Viz obr. 26-29.

¹⁶⁰ Nováková (pozn. 158).

dosahuje k bokům postavy. Horní část těla se lehce předklání dopředu, hlava muže je v ose sloupku, pokrčené svázané ruce jsou volně položeny na horní oválné ploše hlavice sloupku.

Z ikonografického hlediska vychází sobotínská socha Trpícího Krista tematicky z námětu Bičování Krista, který se ve výtvarném umění vyskytuje již od 9. století. Jan Royt¹⁶¹ uvádí, že z původního zobrazení Krista se dvěma bičici se v 15. století vyvinul právě typ samotného Krista u sloupu, jenž bývá oděný v bederní roušce a má zkřížené, svázané ruce odkazující na motiv Krista Bolestného.

4.4. Kostel sv. Vavřince v Sobotíně v kontextu soudobé sakrální architektury podhůří Jeseníků

Sobotínský kostel sv. Vavřince je možné zařadit do skupiny renesančních, přesněji řečeno pogotických, sakrálních staveb, které byly vybudovány v poměrně krátkém časovém rozmezí na přelomu 16. a 17. století v oblasti podhůří Jeseníků.¹⁶² Jedná se především o kostely na Šumpersku, jež je možné vymezit také stavební činností dvou šlechtických rodů – Žerotínů sídlících na Losinách a Bruntálských pánů z Vrbna. O propojení stavební činnosti Jana ze Žerotína a Hynka Bruntálského z Vrbna se zmiňuje Miroslava Nováková¹⁶³ a odkazuje na příbuzenské vazby mezi oběma rody. Na tuto myšlenku navazuje studie Hany Dvorské a Dalibora Prixe,¹⁶⁴ autoři ovšem upozorňují, že není možné mluvit o jednosměrném vlivu Jana ze Žerotína na podobu architektury bruntálského panství, spíše se jednalo o obousměrné „*ovlivňování architektury spjaté se Žerotíny a Bruntálskými.*“¹⁶⁵ Na šíření renesančního a pogotického stylu do oblastí losinského a bruntálského panství měla pak zásadní vliv stará obchodní stezka, která prochází oběma panstvími. Na význam této cesty vedoucí ze slezské Nisy, poukazuje Miroslava Nováková¹⁶⁶ a uvádí, že „*je příchod umělců z této kulturní oblasti, která*

¹⁶¹ Jan Royt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 51.

¹⁶² Viz obr. 31.

¹⁶³ Nováková (pozn. 4), s. 61.

¹⁶⁴ Dvorská - Prix (pozn. 5), s. 278.

¹⁶⁵ Ibidem, s. 278.

¹⁶⁶ Nováková (pozn. 4), s. 63.

v období renesance žije zcela pod vlivem pozdní renesance severské, víc než pravděpodobný.“

Do skupiny sakrálních novostaveb šumperského okruhu z přelomu 16. a 17. století velmi podobného vzhledu, který odkazuje k možnosti stejné stavební huti, s typickým poměrně strohým, konzervativně působícím vnějším vzhledem a s řadou gotických prvků v kombinaci s renesančně řešeným interiérem, můžeme vedle kostela sv. Vavřince v Sobotíně zařadit především kostel sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách, kostel sv. Michaela Archanděla v Branné, kostel sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem a kostel Všech svatých v Bratrušově (okr. Šumperk).¹⁶⁷

Zmíněné kostely byly vystavěny jako luterské, s výjimkou kostela sv. Anny ve Starém Městě, který byl od svého založení katolický, ale architektonicky s ostatními stavbami šumperského okruhu úzce souvisí.¹⁶⁸ V tomto směru se nabízí otázka, jak velký význam mohlo mít na zvolenou pogotickou podobu kostelů hledisko konfese. Pavel Vlček¹⁶⁹ upozorňuje, že užívání gotických forem je charakteristické pro architekturu na našem území v druhé polovině 16. a počátku 17. století bez ohledu na příslušnost k určité církvi. Luterské chrámy tedy nebyly stavěny podle žádné závazné normy, která by je jednoznačně odlišila. Ondřej Jakubec¹⁷⁰ při charakteristice sakrální gotizující architektury kolem roku 1600 navíc poukazuje na další významy kostelních staveb, vedle jejich primární liturgické funkce. Jednalo se především o kostely budované v centrech panství, jež zároveň často sloužily i jako pohřební svatyně daného rodu, proto i formální stránka stavby měla poukazovat na rodovou tradici. Vedle tohoto odkazu, kdy byla forma stavby demonstrací „*rodově-legitimizačního zakotvení na daném území*“,¹⁷¹ zdůrazňuje Pavel

¹⁶⁷ Jednotlivé stavby byly vybrány na základě studií Miroslavy Novákové, Drahomíra Polácha, Hany Dvorské a Dalibora Prixe. Nováková (pozn. 4), s. 60-63. – Polách (pozn. 6), s. 101-102. – Dvorská – Prix (pozn. 5), s. 278.

¹⁶⁸ Polách (pozn. 6), s. 99-103. – Martin Vavřík, *Renesanční kostely na Šumpersku, Sobotínský občasník*, <http://vavrik.blog.cz/1402/renesančni-kostely-na-sumpersku>, vyhledáno: 27. 2. 2014.

¹⁶⁹ Pavel Vlček, *Renesanční kostely*, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010, s. 245-259.

¹⁷⁰ Ondřej Jakubec, *Poznámky k architektonickému jazyku na Moravě kolem roku 1600. Sakrální stavitelství v průsečíku „normy“ a „formy“*, in: Jiří Kroupa – Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Konečný et al., *Orbis Artium. K jubileu Lubomíra Slavička*, Brno 2009, s. 617-619.

¹⁷¹ *Ibidem*, s. 617.

Vlček význam gotických prvků jako symbolu pro místo určené k bohoslužbě. Vlček¹⁷² uvádí, že „u sakrální stavby období české reformace má gotický detail...jen symbolický význam znaku bohoslužebného prostoru. Nevyjadřuje nic jiného...ani žádná specifika jednotlivých náboženství.“

Pro uvedené pogoťické kostely v podhůří Jeseníků je charakteristická snaha o scelenou dispozici lodi a presbytáře, v půdorysném uspořádání se mimo kostel sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem uplatňuje typ podélného jednolodí. Dalšími typickými znaky jsou vnější opěrné pilíře, polygonální zakončení presbytáře, objevuje se představená věž hranolovitého tvaru, nebo polygonální, vyrůstající ze hřbetu střechy. Strop interiéru je u většiny staveb zaklenut valenou klenbou zdobenou geometrickou štukaturou.

Za předchůdce sakrálních staveb šumperského okruhu z přelomu 16. a 17. století je možné považovat kostel Narození Panny Marie v Andělské Hoře, jenž dal vystavět Hynek Bruntálský z Vrba již v 80. letech 16. století, ale který po požáru v roce 1732 prošel celkovou barokní přestavbou. Existenci kostela již v druhé polovině 16. století dokazuje studie Hany Dvorské a Dalibora Prixe z roku 2002,¹⁷³ v níž se autoři zabývají i vlivem této stavby na podobu architektury pozdějších kostelů losinského a bruntálského panství. Původní renesanční kostel v Andělské Hoře byl „jednolodní orientovanou stavbou na obdélném půdoryse s trojboce ukončeným neodsazeným východním závěrem a se sakristií a oratořemi vtaženými do celistvého obrysu“¹⁷⁴ na západní straně s představenou hranolovitou věží s polygonální nadstavbou a se strmou sedlovou střechou. Dvorská a Prix uvádí možnost členění zevní fasády opěrnými pilíři. Scelená dispozice lodi a presbytáře se v případě kostela Narození Panny Marie uplatnila prozatím pouze na vnější fasádě, ve vnitřním prostoru bylo kněžiště od kostelní lodi odděleno vítězným obloukem.¹⁷⁵

V rámci zmiňovaných kostelů z přelomu 16. a 17. století je nejstarší velkolosinský kostel sv. Jana Křtitele.¹⁷⁶ Jeho stavbu inicioval a také sám financoval Jan ze Žerotína. Přípravné práce začali pravděpodobně již v roce 1599, začátek samotné výstavby klade

¹⁷² Vlček (pozn. 169), s. 258-259.

¹⁷³ Dvorská – Prix (pozn.5), s. 274-278.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 277.

¹⁷⁵ Ibidem, s. 277-278.

¹⁷⁶ Chronologicky podle doby výstavby kostely seřadil Drahomír Polách. Polách (pozn. 6), s. 101-102.

Polách¹⁷⁷ do roku 1602. V roce 1603 byl kostel již vybudován, jak nám dokládá nápis na původním pískovcovém oltáři.¹⁷⁸ Jednolodní sálová stavba s trojboce uzavřeným presbytářem a s představenou hranolovitou vstupní věží patří stejně jako kostel sv. Vavřince v Sobotíně ke kostelům kazatelského typu bez odděleného presbytáře.¹⁷⁹ Vnější fasáda kostela ve Velkých Losinách je členěna řadou neodstupněných opěrných pilířů. Velkolosinská stavba má však na rozdíl od rozměrově menšího kostela sv. Vavřince v Sobotíně okna ve dvou řadách nad sebou, spodní hrotitá v nálevkovitých špaletách s lomenými záklenky, druhou řadu tvoří menší kruhové světlíky. Stejně uspořádání oken do dvou řad můžeme vidět i u dalšího sakrálního prostoru ve Velkých Losinách, u zámecké kaple, zde ale druhá řada kruhových oken vznikla až při barokní úpravě prostoru v letech 1741-1743.¹⁸⁰ Interiér kostela sv. Jana Křtitele je zaklenut lunetovou valenou klenbou s geometrickou štukovou výzdobou. Dominantním prvkem vnitřního prostoru je oběžná tribuna nesená kamennými toskánskými sloupky, která původně sahala až k oltáři, při barokních úpravách v roce 1784 byla ale zkrácena.¹⁸¹

Stejně architektonické řešení stavby můžeme najít nejen ve zjednodušené podobě u kostela sv. Vavřince v Sobotíně, ale především u mladšího a stavebně nejpokročilejšího kostela šumperského okruhu sv. Michaela Archanděla v Branné (v dřívějším Kolštejně), vystavěného v letech 1612-1614 Hynkem mladším Bruntálským z Vrba a jeho nevlastním bratrem Bernardem, který byl původně zasvěcen Zmrtvýchvstání Ježíše Krista.¹⁸² Stavba opět bez odděleného presbytáře, přibližně stejně velká jako kostel ve Velkých Losinách, má podobnou jednolodní dispozici s trojboce ukončeným kněžištěm. Trojboké ukončení se

¹⁷⁷ Ibidem, s. 101.

¹⁷⁸ Mohutný pískovcový oltář věnoval kostelu Jan ze Žerotína, dochovaný fragment oltáře je v dnešní době zasazen do prostoru zazděného čelního okna na východní straně stavby. Historie kostela sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách (pozn. 86)

¹⁷⁹ Viz obr. 32.

¹⁸⁰ Na shodné uspořádání oken u zámecké kaple upozorňuje Martin Vavřík, nezmiňuje se ale o tom, že původní kaple zámku ve Velkých Losinách měla pouze obloukovitá okna s hrotitými záklenky. Vavřík (pozn. 168) – Původní malá zámecká kaple prošla v letech 1741-1743 za Jana Ludvíka ze Žerotína barokní přestavbou, kdy byl mimo jiné zvýšen strop a vytvořena druhá řada oken. *Zámek ve Velkých Losinách*, (pozn. 46).

¹⁸¹ Historie kostela sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách (pozn. 86). Viz obr. 33.

¹⁸² Nováková (pozn. 4), s. 60. Viz obr. 34.

ale v Branné objevuje i u západní strany kostelní lodi.¹⁸³ Opakuje se zde členění vnější fasády hranolovitými opěráky, stejně jako dvojí typ oken v dvou řadách nad sebou a hranolovitá věž v západním průčelí. I řešení interiéru vychází z kostela sv. Jana Křtitele, sálkový prostor je zaklenut valenou klenbou s lunetovými výsečemi a geometrickou štukaturou, oběžná tribuna je také shodná s velkolosinskou.¹⁸⁴

Na shodné architektonické řešení kostelů sv. Jana Křtitele a sv. Michaela Archanděla upozornila Miroslava Nováková,¹⁸⁵ která k této dvojici připojila i sobotínský kostel sv. Vavřince, kde se stejné stavební schéma také opakuje, i když v menším měřítku. K těmto třem stavbám přiřadil Drahomír Polách¹⁸⁶ jméno projektanta, Antonia Thomy a připsal mu také výstavbu dalších dvou kostelů, sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem a Všech svatých v Bratrušově.

Staré Město společně s kolštejnským panstvím získal rod Petřvaldských od Bruntálských pánů z Vrbna v roce 1615.¹⁸⁷ Se změnou pána začal do této oblasti pronikat katolicismus, ke kterému se Petřvaldští přikláněli a mezi lety 1617-1618 nechala Eliška Petřvaldská z Petřvaldu vystavět nový katolický kostel sv. Anny.¹⁸⁸ Kostel ve Starém Městě se svou podobou uvedeným charakteristikám sakrálních staveb šumperského okruhu částečně vymyká, objevuje se zde ale řada prvků shodných s architekturou již zmíněných kostelů. Jedná se o trojlodní stavbu, kde již není usilováno o scelení prostoru lodi a presbytáře s interiérem zaklenutým křížovou klenbou. Vnější fasáda je ale opět rytmicky členěna řadou hranolovitých jednou odstupněných opěrných pilířů, zůstává i trojboké zakončení kněžiště.¹⁸⁹ Kostel sv. Anny má hranolovitou představenou věž podobného členění jako kostely ve Velkých Losinách a Branné. Drahomír Polách¹⁹⁰ ale uvádí, že věž kostela ve Starém Městě byla přistavěna až v roce 1657 a původní věž zdejšího kostela měla podle Polácha stejnou podobu jako u kostela Všech svatých v Bratrušově, tedy

¹⁸³ Ibidem, s. 62. – Dvorská – Prix (pozn. 5), s. 278.

¹⁸⁴ Viz obr. 35.

¹⁸⁵ Nováková (pozn. 4), s. 60, 62.

¹⁸⁶ Polách (pozn. 6), s. 100-103.

¹⁸⁷ Vavřík (pozn. 168).

¹⁸⁸ Drahomír Polách ale upozorňuje, že ve Starém Městě již od počátku 17. století nebyl dodržován princip „*čí vláda, toho náboženství*“, protože v roce 1604 udělil Jan Bruntálský z Vrbna, sám luterán tíhnoucí ke kalvinismu, zdejším měšťanům náboženskou svobodu. Polách (pozn. 6), s. 99.

¹⁸⁹ Viz obr. 36.

¹⁹⁰ Polách (pozn. 6), s. 100,103.

sanktusníku šestibokého tvaru, a shodovala se tak pravděpodobně i s renesanční věží sobotínského kostela sv. Vavřince.

Ke stavebnímu stylu kostela sv. Anny ve Starém Městě má poměrně blízko kostel Všech svatých v Bratrušově, který byl ovšem vybudován dříve, již kolem roku 1604.¹⁹¹ Původně luterský kostel nechal vystavět, pravděpodobně na vlastní náklady, Jan ze Žerotína.¹⁹² Možnost stejné podoby věží kostelů ve Starém Městě, Bratrušově i Sobotíně už byla zmíněna, staroměstská a bratrušovská stavba má ale shodných prvků více. Kostel Všech svatých je sice jednodušší stavbou s trojbokým zakončením, presbytář je ale stejně jako v případě kostela sv. Anny odsazený. Hranolovité opěrné pilíře jsou dvakrát odstupněné, jedna řada obloukovitých oken připomíná vnější vzhled kostela sv. Vavřince v Sobotíně, ale zdejší okna mají v porovnání se sobotínskými užší, protáhlý tvar. Šestiboká věž bratrušovského kostela vyrůstá ze hřbetu střechy. Ve vnitřním prostoru lodi kostela Všech svatých se nachází typická oběžná tribuna. Zaklenutí interiéru se shoduje s kostelem sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem, i zde je použita křížová klenba.¹⁹³

Do této skupiny sakrálních staveb částečně patří i dřevěný kostel sv. Michaela v Maršíkově (1609, okr. Šumperk) a sv. Martina v Žárové (1611, okr. Šumperk).¹⁹⁴ Drahomír Polách¹⁹⁵ upozorňuje na řešení klenby maršíkovského kostela, které odkazuje k sobotínskému kostelu i vnější podobu obou dřevěných kostelíků blízcí se vzhledu kostela Všech svatých v Bratrušově. Polách¹⁹⁶ se také zmiňuje o možnosti, že tyto dva kostely mohl vystavět tesařský mistr Michel Hilbert, podílející se na stavbě kostela sv. Vavřince v Sobotíně.

¹⁹¹ Viz obr. 37.

¹⁹² Polách (pozn. 6), s. 102.

¹⁹³ K zaklenutí interiéru kostela sv. Anny ve Starém Městě pod Sněžníkem se vyjadřuje Drahomír Polách, který předkládá domněnku, že volba křížové klenby u této stavby byla záměrem projektanta (Antonia Thomy), jenž se snažil katolický kostel v převážně luterském prostředí odlišit. Jak sám Polách uvádí, pak není zcela jasné, proč byl stejný typ klenby použit i v luterském kostele Všech svatých v Bratrušově. Polách (pozn. 6), s.100, 102.

¹⁹⁴ Viz obr. 38, 39.

¹⁹⁵ Polách (pozn. 6), s. 102.

¹⁹⁶ Ibidem, s. 102.

5. Závěr

Cílem předkládané bakalářské práce bylo zpracování zlomkovitých informací k založení kostela sv. Vavřince v Sobotíně, k jeho původní podobě a dobovému mobiliáři, jejich utřídění a rozšíření o poznatky získané především studiem archivních pramenů. Pokusila jsem se poukázat i na okolnosti budování nového sobotínského kostela, vztah mezi místními poddanými a jejich pánem Janem starším ze Žerotína na Losinách a nastínit historickou situaci na losinském panství přelomu 16. a 17. století.

Těžiště práce spočívá v kapitolách 4.1, 4.2 a 4.3, které se věnují průběhu výstavby kostela sv. Vavřince, popisu architektury s důrazem na původní podobu stavby a dobovému mobiliáři. Sobotínský kostel je také zkoumán v kontextu soudobé sakrální architektury šumperského okruhu.

Důležitým zdrojem informací pro mou práci byla pamětní kniha sobotínského faráře vedená od roku 1601,¹⁹⁷ jež obsahuje účetní záznamy z průběhu výstavby kostela sv. Vavřince, které společně s pamětními zprávami v knize dokládají nejen průběh stavebních prací, ale uvádí také řadu jmen řemeslníků a dalších osob spojených s novým sobotínským kostelem. Zápisy v pamětní knize obohatily také poznání původního vybavení kostela a objasnily podíl losinského pána Jana staršího ze Žerotína na financování této stavby.

Věřím, že má bakalářská práce přispěla k lepšímu poznání stavebního vývoje a architektury kostela sv. Vavřince v Sobotíně právě tím, že se zaměřuje na období založení kostela, o kterém se doposud v literatuře objevovaly pouze stručné zmínky.

¹⁹⁷ *Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601* (pozn. 87).

6. Resumé

Bakalářská práce se zaměřila na založení kostela sv. Vavřince v Sobotíně a jeho podobu v 1. polovině 17. století. Popsala také historickou situaci v Sobotíně koncem 16. a v první polovině 17. století a věnovala se losinsko-vízmberské větvi rodu Žerotínů, především osobnosti Jana staršího ze Žerotína. Kostel sv. Vavřince v Sobotíně byl také zkoumán v kontextu soudobé sakrální architektury šumperského okruhu.

Hlavním cílem práce bylo zpracování zlomkovitých informací k založení kostela sv. Vavřince v Sobotíně, k jeho původní podobě a dobovému mobiliáři, jejich utřídění a rozšíření o poznatky získané především studiem archivních pramenů. Důležitou část práce tvoří kapitoly 4.1, 4.2 a 4.3, které se věnují průběhu výstavby kostela sv. Vavřince, popisu architektury s důrazem na původní podobu stavby a dobovému mobiliáři. Mimo to práce uvádí řadu jmen řemeslníků i dalších osob spojených s novým sobotínským kostelem a také upřesňuje podíl Jana staršího ze Žerotína na financování této stavby.

7. Summary

The bachelor thesis is aimed at the establishment of the St. Lawrence church in Sobotín and its appearance in the first half of the 17th century. It also describes the historical situation in Sobotín in the late 16th and first half of the 17th century and it dedicates to the losiny-vízmberek part of the Zierotin family, especially to Jan the Elder of Zierotin. The St. Lawrence church in Sobotín was also researched in the context of the sacral architecture at the turn of the 16th and 17th centuries in the Šumperk radius.

The main goal of this work was elaborate fragmentary information to the establishment of the St. Lawrence church in Sobotín, its original appearance and the church equipment, their classification and extension of the knowledge acquired primarily of archival sources. An important part of the thesis are chapters 4.1, 4.2 and 4.3, which are aimed at the during of building the St. Lawrence church, the description of the architecture with an emphasis on the original appearance and at original church equipment. In addition to that, the work states names of artisans and other people associated with the new church in Sobotín and also specifies the proportion of Jan the Elder of Zierotin to finance the building.

8. Zusammenfassung

Die Bachelorarbeit richtete sich auf die Gründung der Sankt Laurenz Kirche in Zöptau und seine Form in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Die Arbeit beschrieb auch die historische Situation in Zöptau späten 16. und der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts und widmete sich dem ullersdorf-wiesenbergen Zweig des Zierotin Adelsgeschlechts, vor allem die Persönlichkeit des Herrn Jan der Ältere von Zierotin. Die Sankt Laurenz Kirche in Zöptau wurde auch im Kontext der zeitgenössischen religiösen Architektur des Mährisch Schönberg Kreises untersucht.

Das Hauptziel der Arbeit war die Verarbeitung der fragmentarischen Informationen, die sich auf die Gründung der Sankt Laurenz Kirche in Zöptau, seine ursprüngliche Form und Kircheneinrichtung beziehen, ihre Aussortierung und Erweiterung um neue Kenntnisse aus den Archivquellen. Ein wichtiger Teil der Arbeit bilden die Kapiteln 4.1, 4.2 und 4.3, die sich dem Vorgang des Aufbaus des Sankt Laurenz Kirche in Zöptau, der Beschreibung der Architektur mit Schwerpunkt auf ursprüngliche Form des Gebäudes und der ursprünglichen Kircheneinrichtung widmen. Außerdem gibt die Arbeit eine Reihe von Namen der Handwerker und andere Personen, die waren mit der neuen Kirche in Zöptau verbunden an und konkretisiert den Anteil des Herrn Jan der Ältere von Zierotin an der Finanzierung des Baus.

9. Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

Antonín Bartušek, *Velké Losiny. Státní zámek, město a okolí*, Praha 1954.

Oldřich J. Blažíček (ed.), *Slovník památkové péče. Terminologie – morfologie – organizace*, Praha 1962.

Karl Brachtel, Die Pfarrkirche zu Zöptau, *Unsere Heimat. Familienchronik und Kirchenbote. Blätter zur Pflege der Seelsorge und Heimatliebe*, 1929, č. 8, s. 93-95.

Jan Březina, *Vlastivěda moravská. Okres Šumperský, Staroměstský a Vizmberský*, Brno 1932.

Franz Czerny – Karl Brachtel, Schloss Ullersdorf. Eine gesichtliche Skizze, in: *Heimatkunde des politischen Bezirkes M.-Schönberg. 2. Teil. 2. Heft*, M.-Schönberg 1929.

Zdeněk Doubravský et al., *Čirkevní umění gotiky a renesance na Šumpersku, Zábřežsku a Mohelnicku*, Šumperk 2005.

Zdeněk Doubravský, Křtitelnice ze Sobotína a losinští Žerotínové, *Vlastivědné muzeum v Šumpersku*, <http://www.muzeum-sumperk.cz/index.php?item=cinnost/publikacni-cinnost/vlastivedne-zajimavosti/&larticle=3050>, vyhledáno 24. 10. 2013.

Hana Dvorská – Dalibor Prix, Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Andělské Hoře (okr. Bruntál) a jeho renesanční podoba, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro Arte. Sborník k počtě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 271-282.

Milena Filipová, Dřevěné kostelíky v okolí Velkých Losin, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 240, Šumperk 1992.

Květa Haubertová, Odpor poddaných ze Sobotína a Rudoltic proti Janovi ml. ze Žerotína, *Severní Morava: vlastivědný sborník*, 11, 1965, s. 22-27.

Historie kostela sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách, *Farnost Velké Losiny*, http://www.farnostlosiny.cz/?page_id=4055, vyhledáno: 11. 3. 2014.

Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *Umění české reformace (1380-1620)*, Praha 2010.

Ladislav Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004.

František Hrubý, *Severní Morava v dějinách*, Brno 1947.

Ondřej Jakubec, Modalita a konfesionalita sakrálních staveb v českých zemích 16. a počátku 17. století, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013, s. 49-72.

Ondřej Jakubec, heslo Pogotické umění, in: Anděla Horová (red.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Dodatky*, Praha 2006, s. 602-603.

Ondřej Jakubec, Poznámky k architektonickému jazyku na Moravě kolem roku 1600. Sakrální stavitelství v průsečíku „normy“ a „formy“, in: Jiří Kroupa – Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Konečný et al., *Orbis Artium. K jubileu Lubomíra Slavička*, Brno 2009, s. 615-634.

Richard Jašš, Genealogie velkolosinské (šumperské) větve rodu svobodných pánů a hrabat ze Žerotína, *Velké Losiny 2000. Historická ročenka*, 2001, č. 3, s. 16-30.

Richard Jašš, Pohřební místo Žerotínů v kostele sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách, *Velké Losiny 2000. Historická ročenka*, 2001, č. 3, s. 31-36.

Friedrich Klein, Das Merthatal im 16. Jahrhundert, *Unsere Heimat. Familienchronik und Kirchenbote. Blätter zur Pflege der Seelsorge und Heimatliebe*, 1929, č. 1. č. 2, s. 9-10. s. 18-19.

Jarmila Krčálová, Kostely české a moravské renesance. Příspěvek k jejich typologii, *Umění XXIX*, 1981, s. 1-37.

Petr Mašek, Zierotinská knihovna na Velkých Losinách a Bludově, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 41-43.

Miloš Melzer – Jindřich Schulz et al., *Vlastivěda šumperského okresu*, Šumperk 1993.

Miroslav Mikuláščík, *Sobotín – 650 let, 1350-2000*, Sobotín 2000.

Leoš Mlčák, Pozdněrenesanční luterské kostely na sovinském panství z let 1577 – 1610, *Střední Morava. Kulturněhistorická revue*, roč. 6, č. 11, 2000, s. 47-57.

Marie Mžýková, Sbírký zámku Velké Losiny. K údajnému portrétu Jana ze Zierotína – stavebníka zámku Velké Losiny. Norimberský malíř Kryštof Ammon, portrétista Zierotínů, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 24-34.

Miroslava Nováková, Shodné renesanční stavby v podhůří Jeseníků, *Časopis slezského muzea, řada historická*, 1975, roč. 24. s. 60-63.

Marek Perůtka (ed.), *Seznam nemovitých památek okresu Šumperk*, Olomouc 1994.

Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Brno 1972.

Drahomír Polách, *Bludov, místo posledního odpočinku Karla staršího z Žerotína: (Karel a jeho losinsko-vízemberští (bludovští) příbuzní)*, Bludov 1993.

Drahomír Polách, Několik poznatků k stavební historii a původnímu vybavení kostela sv. Anny ve Starém Městě na Šumpersku, in: *Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 1994*, Olomouc 1995, s. 98-113.

Drahomír Polách, Osudy losinských paní v 16. a 17. století, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 35-40.

Václav Richter – Zdeněk Kudělka, Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*, řada uměnovědná F16, Brno 1972, s. 91-130.

Jan Royt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006.

Jan Royt, Voda omilostňující a voda trestající. Ikonografie luteránských křtitelnic v Čechách, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*, Praha 2013, s. 163-174.

František Spurný et al., *Vlastivědná příručka Šumperského okresu*, Šumperk 1983.

František Spurný, Zámek Velké Losiny, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 237, Šumperk 1992.

Anton Strnad, Das Mertatal. Geschichte des Eisenwerkes Zöptau usw., in: *Heimatkunde des politischen Bezirkes M.-Schönberg. 2. Teil. 3. Heft*, M.-Schönberg 1929.

Miloš Trapl, Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století, in: Jindřich Schulz (red.), *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67-76.

Miloš Trapl, Poddanská vzpoura na Losinsku, *Časopis společnosti přátel starožitností*, 1958, č. 2, s. 65-72.

Josef Válka, *Dějiny Moravy. Díl 2. Morava reformace, renesance a baroka. Vlastivěda moravská, Země a lid, Nová řada, Sv. 6*, Brno 1996.

Josef Válka, *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*, Praha 1962.

Josef Válka, Velké Losiny a Žerotínové, *Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce*, 1998, č. 1, s. 10.

Martin Vavřík, Renesanční kostely na Šumpersku, *Sobotínský občasník*, <http://vavrik.blog.cz/1402/renesancni-kostely-na-sumpersku>, vyhledáno: 27. 2. 2014.

Rostislav Vojkovský, *Velké Losiny. Zámek severně od Šumperka*, Dobrá 2007.

Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren meist nach Urkunden und Handschriften. Olmützer Erzdiocese, I/IV*, Brünn 1862.

Prameny

Jaroslav Alt, *Malířský restaurátorský průzkum na fasádě kostela sv. Vavřince v Sobotíně* (restaurátorská zpráva), Trstěnice 2004, Farní úřad Velké Losiny.

Jaroslav Alt, *Restaurování pláště fasády kostela sv. Vavřince v Sobotíně* (restaurátorský záměr), Trstěnice 2004, Farní úřad Velké Losiny.

Jan Eliáš, *Branná – farní kostel sv. Archanděla Michaela. okr. Jeseník/ Šumperk. Stavebně historický průzkum – textová část*, http://www.shpelias.cz/SHPela/BranFarKostTextFullWeb_InfCry.pdf, vyhledáno 20. 2. 2014.

Gedank – Buch der Pfarre Zöptau von Jahre 1601, Státní okresní archiv v Šumperku, Farní úřad Sobotín, nezpracováno.

Jaroslav Jelínek, *Restaurátorský záměr na opravy omítek kostel v Sobotíně* (restaurátorská zpráva), Praha 2004, Farní úřad Velké Losiny.

František Kordas, *Výměna krytiny střechy kostela v Sobotíně* (technická zpráva), Postřelmov 1994, Farní úřad Velké Losiny.

Jiří Látal, *Restaurátorské práce na renesančních omítkách s freskovou bosází v závěru kostela sv. Vavřince v Sobotíně* (restaurátorská dokumentace), Litomyšl 2005, Farní úřad Velké Losiny.

Miroslav Mikuláščík, *Poznatky ke kostelu Sobotín*, nedatovaný strojopis, archiv autora.

Hana Myslivečková, *Moravská sakrální architektura 1590-1650. Příspěvek ke stylovým otázkám longitudinální architektury* (diplomová práce), Katedra dějin umění, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 2011.

Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3868, 1964, Arcibiskupství olomoucké.

Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3869, 1964, Arcibiskupství olomoucké.

Miroslava Nováková, *Evidenční list movité kulturní památky*, poř. č. 3872, 1964, Arcibiskupství olomoucké.

Zámek ve Velkých Losinách, nedatovaný strojopis, Zámek Velké Losiny.

10. Seznam obrazové dokumentace

Autorkou fotografií a kreseb je, pokud není uvedeno jinak, Terezie Dvořáková.

1. Sobotín, poloha obce, mapa. Převzato z: *Google Maps*,
<https://www.google.cz/maps/place/Sobotín>, vyhledáno: 5. 4. 2014.
2. Sobotín, pohled do údolí od severu. Foto:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sobotin1.jpg>.
3. Rodokmen velkolosinské (šumperské) větve rodu svobodných pánů a hrabat ze Žerotína. Richard Jašš, Genealogie velkolosinské (šumperské) větve rodu svobodných pánů a hrabat ze Žerotína, *Velké Losiny 2000. Historická ročenka*, 2001, č. 3, s. 16-30.
4. Náhrobek Jana ze Žerotína, 70. léta 16. století, Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele, prostor za hlavním oltářem.
5. Náhrobek Jana ze Žerotína, mramorová deska s nápisem, 70. léta 16. století, kostel sv. Jana Křtitele, prostor za hlavním oltářem.
6. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, poloha kostela, mapa. Převzato z: *Google Maps*,
<https://www.google.cz/maps/place/Sobotín>, vyhledáno: 5. 4. 2014.
7. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, pohled od jihozápadu.
8. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, půdorys. (Exaktní jsou pouze základní rozměry stavby.)
9. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, pohled od jihovýchodu.
10. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, pohled od severovýchodu.
11. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, pohled od východu.
12. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, dekor opěrných pilířů.
13. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, portál hlavního vstupu, 1792.
14. Bratrušov, Kostel Všech svatých, kolem roku 1604, věž. Foto:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:BratrusovKostel1.jpg>.
15. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pamětní deska s chronogramem nad portálem hlavního vstupu, 1792.
16. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, vstupní portál z předsíně pod věží.
17. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, pohled k presbytáři.
18. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, pohled ke kruchtě.
19. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, klenba.

20. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, klenba.
21. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, 1605-1607, klenba, detail příčného pásu.
22. Cínová křtitelnice, 1609, Arcibiskupství olomoucké.
23. Cínová křtitelnice, mušlovitý dekor, 1609, Arcibiskupství olomoucké.
24. Cínová křtitelnice, horní kruhová deska, 1609, Arcibiskupství olomoucké.
25. Cínová křtitelnice, detail šlechtických erbů, 1609, Arcibiskupství olomoucké.
26. Trpící Kristus ze Sobotína, počátek 17. století, socha, Arcibiskupství olomoucké.
27. Trpící Kristus ze Sobotína, počátek 17. století, socha, Arcibiskupství olomoucké.
28. Trpící Kristus ze Sobotína, počátek 17. století, socha, Arcibiskupství olomoucké.
29. Trpící Kristus ze Sobotína, detail hlavy, počátek 17. století, socha, Arcibiskupství olomoucké.
30. Trpící Kristus ze Sobotína, detail rukou, počátek 17. století, socha, Arcibiskupství olomoucké.
31. Renesanční kostely šumperského okruhu z přelomu 16. a 17. století, mapa.
Převzato z: *Google Maps*, <https://www.google.cz/maps>, vyhledáno: 5. 4. 2014.
32. Velké Losiny, Kostel sv. Jana Křtitele, 1599-1603.
33. Velké Losiny, Kostel sv. Jana Křtitele, 1599-1603, interiér.
34. Branná, Kostel sv. Michaela Archanděla, 1612-1614. Foto:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:BrannaKostel1.jpg>.
35. Branná, Kostel sv. Michaela Archanděla, 1612-1614, interiér. Foto:
<http://vavrik.blog.cz/1402/renesancni-kostely-na-sumpersku>.
36. Staré Město pod Sněžníkem, Kostel sv. Anny, 1617-1618. Foto:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:StareMestoKostel.jpg>.
37. Bratrušov, Kostel Všech svatých, kolem roku 1604. Foto:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:BratrusovKostel1.jpg>.
38. Maršíkov, Kostel sv. Michaela, 1609. Foto: <http://www.portalsumperk.cz/dreveny-kostelik-marsikov/>.
39. Žárová, Kostel sv. Martina, 1611. Foto:
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zarova4.jpg>.

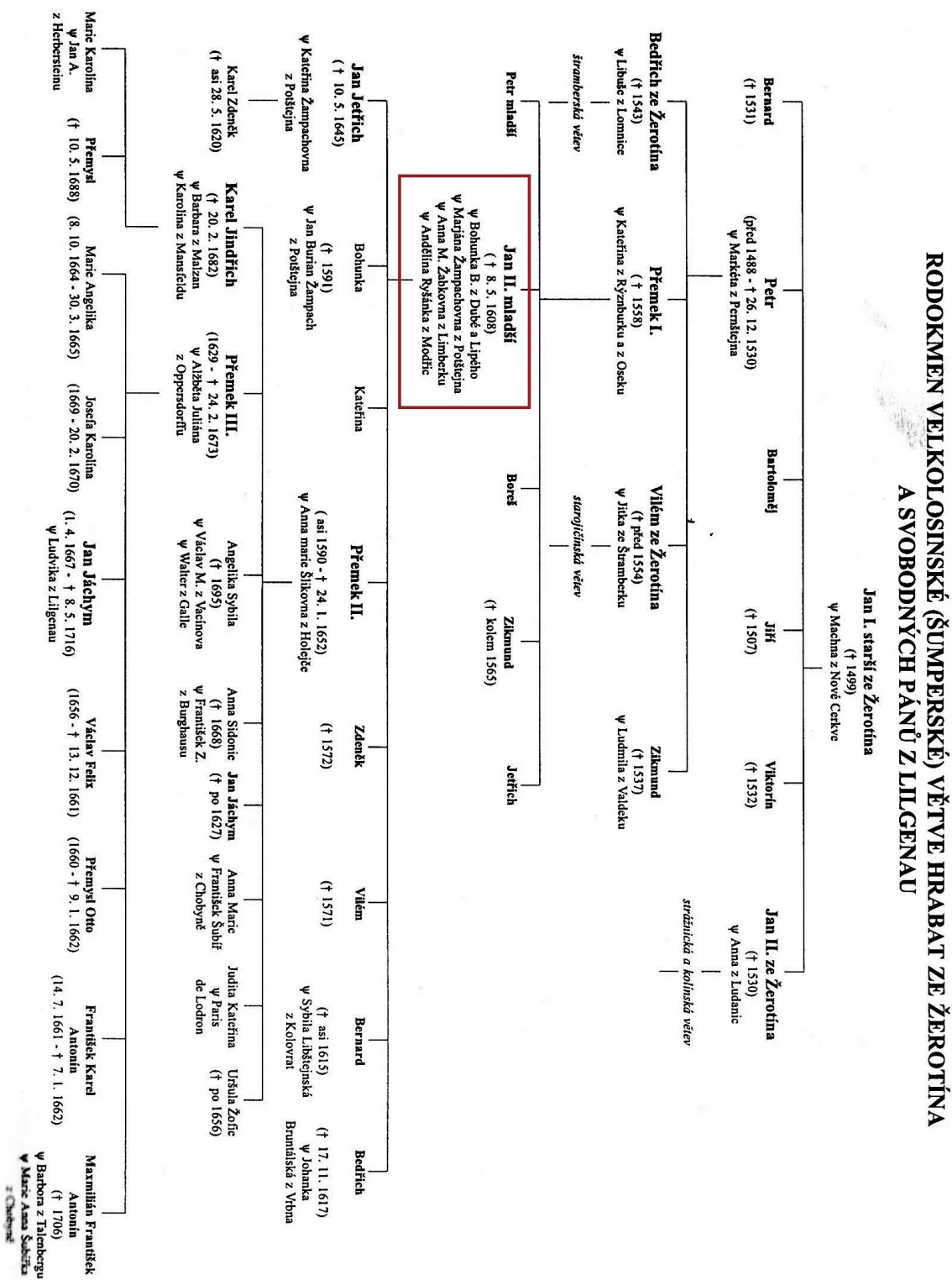
1. Sobotín, poloha obce

2. Sobotín, pohled do údolí od severu

3. Rodokmen velkolosinské (šumperské) větve rodu svobodných pánů a hrabat ze Žerotína

4. Náhrobek Jana ze Žerotína

5. Náhrobek Jana ze Žerotína, mramorová deska s nápisem

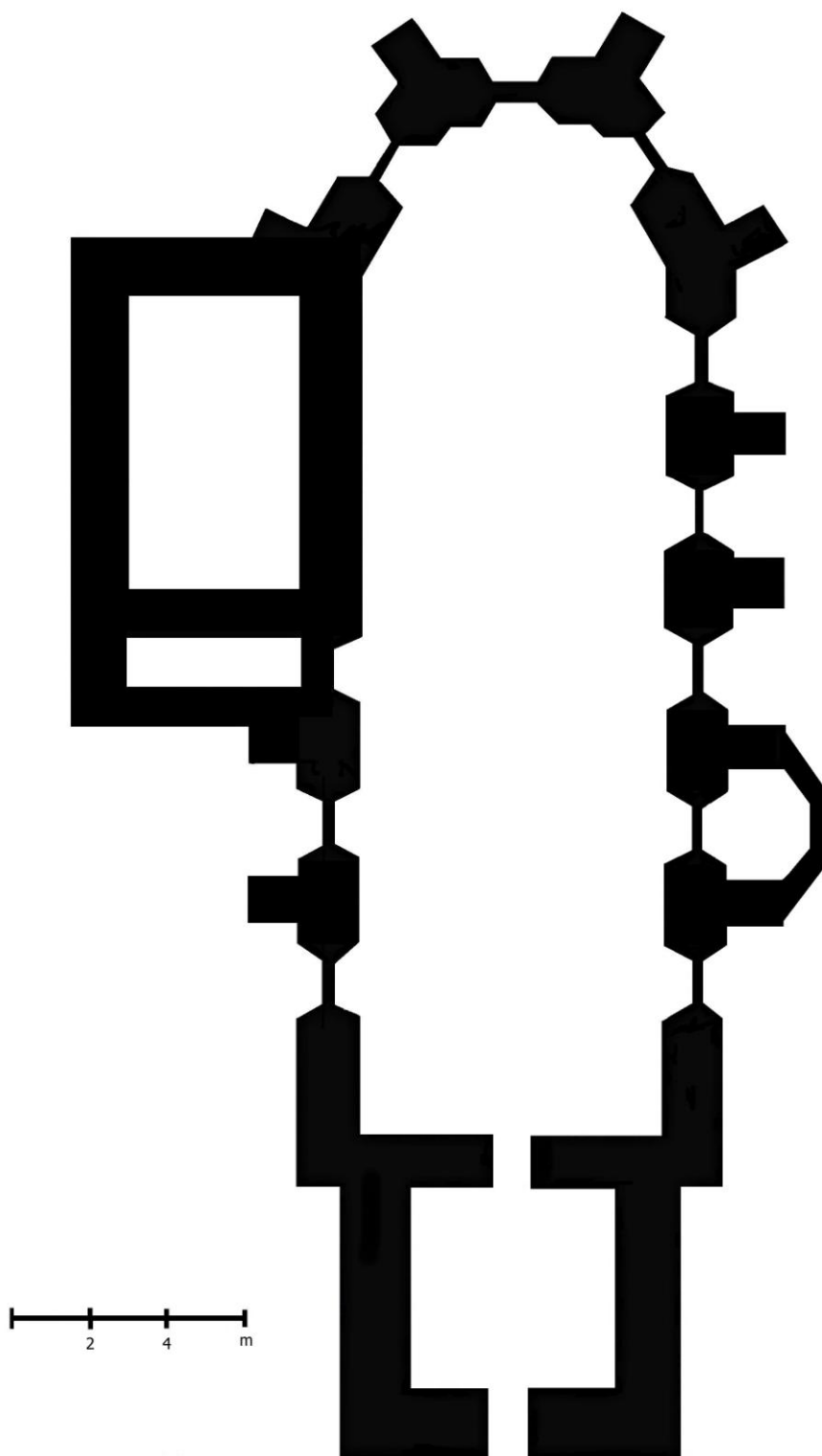
6. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, poloha kostela

7. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pohled od jihozápadu

8. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, půdorys

9. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pohled od jihovýchodu

10. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pohled od severovýchodu

11. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pohled od východu

12. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, dekor opěrných pilířů

13. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, portál hlavního vstupu

14. Bratrušov, Kostel Všeck svatých, věž

15. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pamětní deska s chronogramem nad portálem hlavního vstupu

16. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, vstupní portál z předsíně pod věží

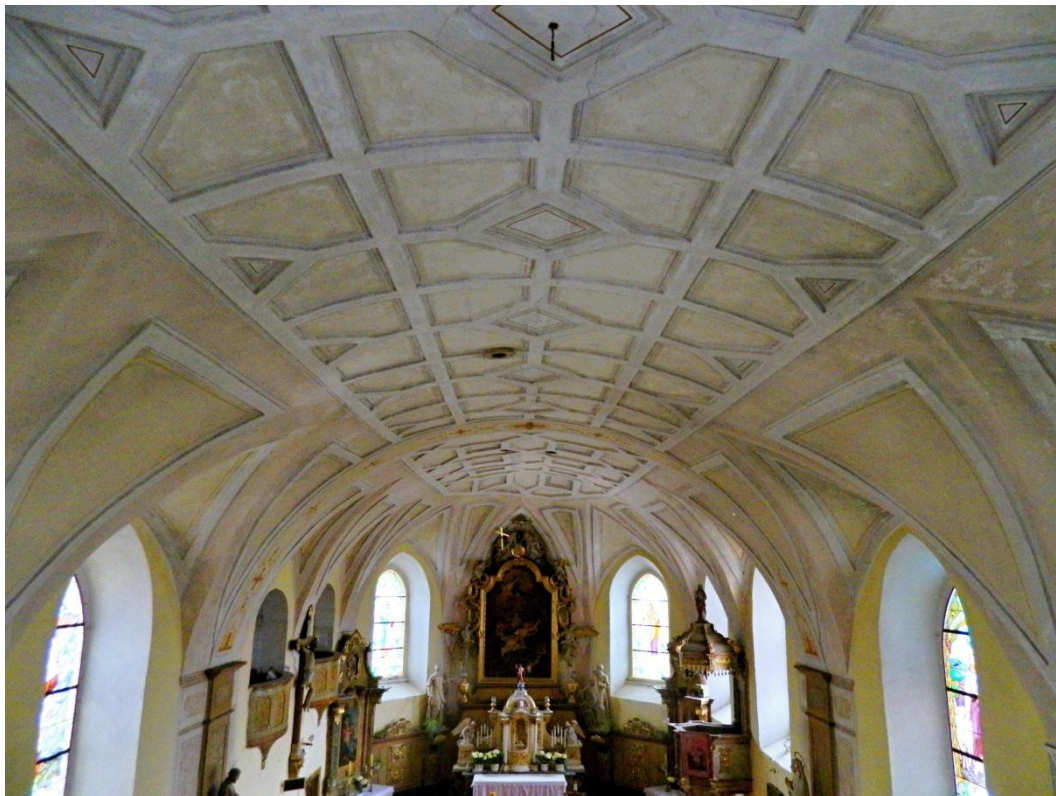
17. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pohled k presbytáři

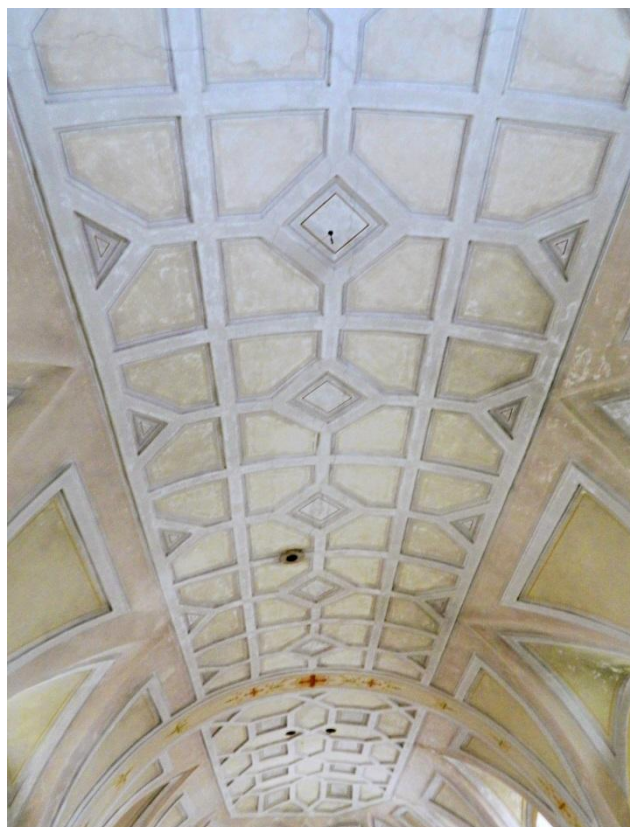
18. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, pohled ke kruchtě

19. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, klenba

20. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, klenba

21. Sobotín, Kostel sv. Vavřince, klenba, detail příčného pásu

22. Cínová křtitelnice

23. Cínová křtitelnice, mušlovitý dekor

24. Cínová křtitelnice, horní kruhová deska

25. Cínová křtitelnice, detail šlechtických erbů

26. Trpící Kristus ze Sobotína

27. Trpící Kristus ze Sobotína

28. Trpící Kristus ze Sobotína

29. Trpící Kristus ze Sobotína, detail hlavy

30. Trpící Kristus ze Sobotína, detail rukou

31. Renesanční kostely šumperského okruhu z přelomu 16. a 17. století

- 1 kostel Narození Panny Marie v Andělské Hoře
- 2 kostel sv. Jana Křtitele ve Velkých Losinách
- 3 kostel sv. Vavřince v Sobotíně
- 4 kostel sv. Michaela Archanděla v Branné
- 5 kostel sv. Anny ve Starém Městě
- 6 kostel Všech Svatých v Bratrušově
- 7 kostel sv. Michaela v Maršíkově
- 8 kostel sv. Martina v Žárově

32. Velké Losiny, Kostel sv. Jana Křtitele

33. Velké Losiny, Kostel sv. Jana Křtitele, interiér

34. Branná, Kostel sv. Michaela Archanděla

35. Branná, Kostel sv. Michaela Archanděla, interiér

36. Staré Město pod Sněžníkem, Kostel sv. Anny

37. Bratrušov, Kostel Všech svatých

38. Maršíkov, Kostel sv. Michaela

39. Žárová, Kostel sv. Martina

11. Anotace

Jméno a příjmení:	Terezie Dvořáková
Katedra:	Katedra muzikologie
Vedoucí práce:	Mgr. Petr Čehovský, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Architektura a výzdoba kostela sv. Vavřince v Sobotíně
Název v angličtině:	Architecture and the decoration of St. Lawrence church in Sobotín
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na založení kostela sv. Vavřince v Sobotíně a jeho podobu v první polovině 17. století. Popisuje také historickou situaci v Sobotíně a losinsko-vízmborskou větev rodu Žerotínů koncem 16. a v první polovině 17. století.
Klíčová slova:	Architektura, pogoika, Sobotín, kostel, Žerotínové
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis is aimed at the establishment of the St. Lawrence church in Sobotín and its appearance in the first half of the 17th century. It also describes the historical situation in Sobotín and the losiny-vizmberk part of the Zierotin family in the late 16th and first half of the 17th century.
Klíčová slova v angličtině:	Architecture, Late Gothic (Nachgotik), Sobotín, church, Zierotin
Přílohy k vázané práci:	Obrazová příloha (21 stran), vložené CD
Rozsah práce:	73 stran
Jazyk práce:	Český